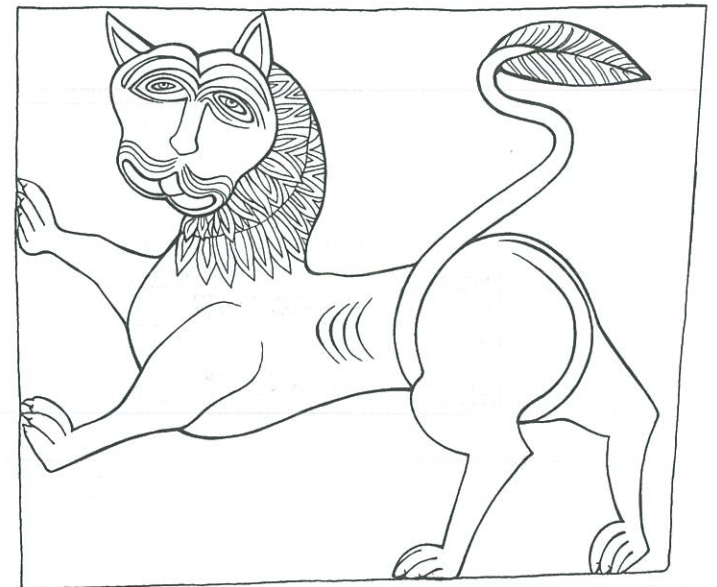

DĚJINY BULHARSKA

JAN RYCHLÍK
A KOLEKTIV

N NAKLADATELSTVÍ
LN LIDOVÉ NOVINY

snahou přemístit část Arménů jako vojenské kolonisty do Bulharska k ochraně ohrožované severní hranice. Arméni, kteří přijali křesťanství již v roce 301 a vytvořili vlastní arménsko-gregoriánskou církev, si zachovali svou víru i v nových sídlech a stali se tak šířiteli křesťanství na Balkáně. Jejich celkový počet zůstal ovšem na území dnešního Bulharska malý.

PŘÍCHOD SLOVANŮ

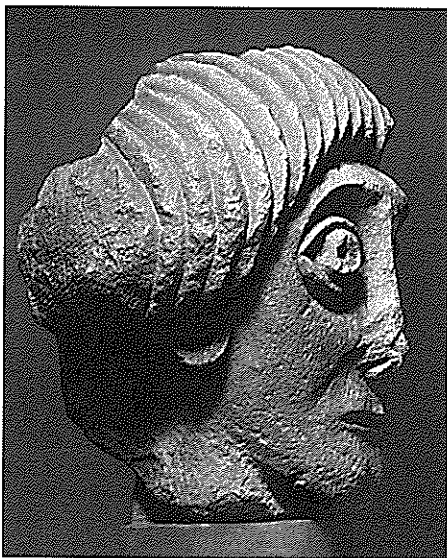
Slované patří svým původem k Indoevropanům. O nejstarších sídlištích Slovanů se vedou dodnes spory, každopádně však ležela na východ od řeky Visly. Spolehlivé správy o Slovanech zaznamenávají až kronikáři Jordanes a Prokopios v 6. století, kdy se slovanské kmeny objevily ve zvýšené míře na Balkáně. Jsou označovány jako *Sclavenoi*. Již ve své pravlasti byli Slované usedlí a zabývali se zemědělstvím, chovem dobytka a rybolovem, protože však nežili původně v bezprostředním sousedství římské říše, byl civilizační vliv Řeků a Římanů na Slovany velmi omezený. Rovněž křesťanství, šířící se z prostoru římské říše, nemělo na Slovany vliv, takže ti zůstávali věrni starým pohanským představám i v čase, kdy například již Gótové, ba i část Hunů přijali křesťanství, byť v ariánské podobě. Slované byli stejně jako jejich sousedé lidmi kulturně primitivními, divokými a bojovnými; bajky o „slovanské holičiči povaze“ patří k ničím nepodloženým výmyslům romantismu. Podle byzantského kronikáře Prokopia „neměli jednotné vlády nad sebou“, čímž měl autor nepochybně na mysli jejich kmenovou roztržičnost. V čele kmenů, nebo menších kmenových svazů stáli náčelníci, v byzantských pramenech zpravidla označovaní jako knížata. V některých případech byla zaznamenána

byzantskými dějepisci dokonce i jejich jména. Způsob válčení Slovanů byl zpočátku primitivně drsný: na nepřítel se vrhali v houfch ozbrojeni mlaty, oštěpy, luky a šípy. Meče používali jen ojediněle, protože v jejich sídlištích byl nedostatek rud a železo bylo proto vzácné. Při své expanzi nicméně Slované poměrně rychle ovládli římské vojenské umění a stali se pak pro Byzanc nemenším postrachem, než před nimi byli Gótové a Hunové.

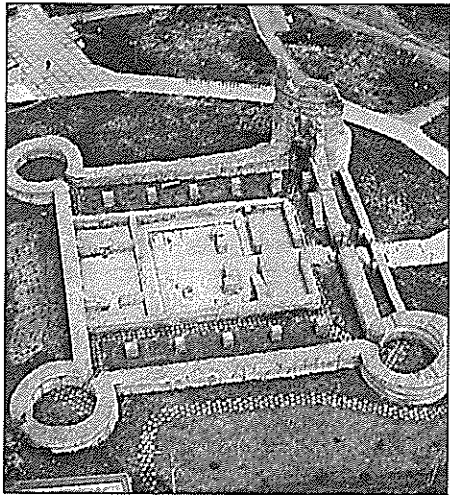
Postup Slovanů do Podunají souvisel zřejmě s boji mezi Huny a Góty, konkrétně s vítězstvím prvních nad druhými roku 375. Tlak etnik z východu a porážka Gótů tlačily jižní větve Slovanů dále na jih a zánik hunské říše po roce 453 tento pohyb ještě urychlil. Zbytky germánských kmenů v této oblasti nemohly slovanské

záplavě vzdorovat. Koncem 5. století byla oblast Panonie i staré Dácie již celkem hustě osídlena slovanskými kmeny, předchůdci dnešních jižních Slovanů. Po dosažení Dunaje se slovanské kmeny dočasně stabilizovaly, avšak brzy začaly podnikat loupeživé výpravy dále na jih. První takovéto nájezdy na východořímskou říši jsou výslovně zaznamenány za císaře Justina I. (518–527), i když je nepochybné, že k nim docházelo přinejmenším již za jeho předchůdce Anastasia I. Pravděpodobný je vpád v roce 524. Slovanské útoky neobyčejně zesílily za vlády císaře Justiniána I. (527–565), kdy Slované opakovaně překročili (spolu s jinými etniky, mimo jiné i Huny a Bulhary) Dunaj a vyplenili oblast dnešního Bulharska. Jejich nájezdy byly ulehčeny i skutečností, že Justinián se v této době snažil znovu dobýt někdejší západní část říše a obrátil proto svou pozornost především k Itálii. Na Balkánském poloostrově byly ponechány jen slabé posádky, které nebyly schopny barbarům čelit. Tak roku 548 pronikli Slované do Ilyrie a vyplenili i oblast dnešní Albánie až po Drač. V následujících letech pak vpádali Slované opakovaně do Thrákie a hrozně ji zpusťovali. V roce 551 porazili východořímské vojsko u Adrianopole (Odrin, Edirne) a od postupu na Konstantinopoli je odradila jen již vzpomínaná velká zed'. Další nájezdy se pak opakovaly i v dalších letech.

Tlak Slovanů směrem na jih (ale také na západ) ještě zesílil, když se v Panonské nížině objevily kmeny bojovných Avarů, kteří si podmanili značnou část Slovanů, zejména západních. Už vzhled Avarů budil u Slovanů strach, neboť vynikalí robustní postavou (od slova „Avar“ možná pochází i slovanský výraz „obr“). Avarský vůdce („chán“) Bajan se dostal do konfliktu s Byzancí, jejíž císař Justin II. (565–578) mu odmítl odvádět poplatky, placený již za Justiniána. Justinův nástupce Tiberius II. (578–582) se spojil s Avary proti Slovanům ve snaze zbavit se pomocí jedněch nepřijemných sousedů druhých. V následujících letech docházelo neustále ke střídavým bojům mezi Avary, Slovany a císařem, se kterým se Bajan brzy znepřátelil. O těchto bojích nám zanechal celkem podrobné zprávy byzantský kronikář Jan Efeský, který s určitou dávkou obdivu napsal, že se Slované „naučili vést válku lépe než samotní Římané“. Od Jana Efeského víme, že v roce 581 Slované zpusťovali Thrákiu, Makedonii i Řecko, když využili zaneprázdnění Byzance válkou s Peršany na východě. Plnění Slovanů na území dnešního Bulharska trvalo i v následujících letech. Zároveň – nejspíše v letech 584 a 587 – vpádli do Moesie také Avari. V roce 586 oblehli Slované Soluň, od které sice nakonec odtáhli s nepořízenou, avšak v následujících dvou letech strašně zpusťovali celé Řecko. Pokusy o dobytí Soluně se pak opakovaly ještě v letech 608, 620 a 622. Teprve když císař Maurikios (582–602) uzavřel mír s Peršany a uvolnil si ruce na východě, obrátila Byzanc svou pozornost k Avarům a Slovanům. Jeho vojevůdce Priskos nejprve odrazil v roce 592 pokus Avarů zmocnit se znovu Thrákie a v roce 593 nebo 594 se jeho vojsko vypravilo proti Slovanům. Překročilo Dunaj a poplenilo území tamních slovanských knížat Radogosta a Musoka, kteří dokonce upadli do zajetí. Další výprava, kterou vedl císařův bratr Petr, překročila Dunaj při ústí řeky Osty. Také počátek této druhé výpravy byl úspěšný: Petr porazil slovanského knížete Pirogosta, který sám v boji padl. Byzantské vojsko pak zamířilo dále na sever, kde však utrpělo těžké ztráty a muselo se stáhnout zpět za Dunaj.

Hlava muže z doby „stěhování národů“ a slovanských vpádů, první půle 6. století

Základy byzantské pevnosti Kastramartis (dn. Kula), střežící přechod přes Starou planinu, 6.–7. století

Zásahy byzantské moci proti Avarům a Slovanům pokračovaly i na počátku 7. století. Novou válku zahájili svým vpádem samotní Avari, kteří roku 600 pod chánem Bajanem znovu vtrhli do Moesie a Thrákie. Současně se na jih vypravili i Slované, kteří zpustošili Dalmácii. Byzantské vojsko tentokrát nemělo úspěch, avšak epidemie moru mezi Avary nakonec přinutila chána Bajana k návratu. Byzantinci potom naopak překročili Dunaj a pronikli daleko na sever; v bitvě na řece Tise způsobili Avarům těžké ztráty. Velitelé byzantského vojska pak uzavřeli spolek s Anty, kdysi východními sousedy Slovanů (podle některých teorií se pod názvem Antů kryjí jen jiné kmeny samotných Slovanů) a plenili slovanská území při ústí Dunaje. Když však císař nařídil, aby vojsko na dobytých a vypleněných

územích přezimovalo, armáda se vzbouřila. Císařem byl místo Maurikia prohlášen centurion Fokas, který ihned opustil slovanská území a zahájil pochod na Konstantinopol, aby ho skutečně obsadil. Sesazený císař Maurikios uprchl, byl však na Fokův příkaz dopaden a zabit. Maurikios měl však dost příznivců a jeho poprava vyvolala vnitřní rozpory, kterých ihned využila na východě Persie k zahájení nové války. Fokas byl sice roku 610 svržen Herakleiem, kterému se podařilo po dlouholetých válkách odrazit Peršany, místo nich se však na východě vzápětí objevil nový nepřítel – Arabové.

Oslabení říše využili především Slované, byť zprávy o tomto období jsou – pokud jde o vývoj na Balkáně – velmi kusé. Avarské nájezdy na Konstantinopol, při kterých byly zpravidla vypleněny i roviny Thrákie a Moesie, pokračovaly i v letech 611, 618 a 622, aby dosáhly vrcholu o čtyři roky později. V roce 626 přitáhlo ke Konstantinopoli spojené slovansko-avarské vojsko a zároveň od východu zaútočili Peršané. Hlavní město se však ubránilo a obléhatelé byli zahrnání. Na neúspěšnou výpravu doplatili především Avari, jejichž moc byla již značně oslabena. Slované vedení franským kupcem Sámem setřásli jejich nadvládu a v letech 635–641 se totéž podařilo i Slovanům jižním. Avari pak přestali být pro byzantskou říši problémem.

Nájezdy Slovanů sice pokračovaly i potom, avšak došlo k důležité změně v tom smyslu, že jejich výpravy již neměly za cíl pouze získat kořist, ale byly spojovány se systematickým obsazováním dobývaných území. Slované začali Balkán kolonizovat a svazy jihoslovanských kmenů položily základ pozdějším Srbům a Chorvatům. V prvních letech vlády císaře Herakleia (610–641) Slované dokonce ovládli dočasně Peloponés v hloubi Řecka, kde se udrželi až do přelomu 8. a 9. století. Spolu s Avary vyhubili Slované značnou část původní populace,

i když je nutno si uvědomit, že slovanské osídlení nemělo všude stejnou intenzitu a například Thrákie jím byla zasažena relativně méně. Naproti tomu velmi hustě Slované osídlili Pomoraví, severní Bulharsko, Dalmácii a Makedonii.

I v této době žili Slované zřejmě ještě v kmenovém zřízení. Tak kronikář Theofanés připomíná v Moesii sedm kmenů, aniž by uváděl jejich jména. Názvy některých slovanských kmenů na Balkáně se nicméně zachovaly, přičemž jejich jména často označovala i kmenové území, které obývaly, nebo se kryla s názvy okolních řek, pohoří nebo oblastí (Strumenci, Rynchini, Sagudati, Dragoviči, Velebiziči). Slované také poslovanštili staré názvy míst, které se často v této době, slovanské podobě udržela s malými hláskoslovnými změnami až do současnosti: tak například antickou Bonoiu si Slované přejmenovali na Bdyn (dnes Vidin), Durostorum na Drästar, Naissus na Niš, Thessaloniké na Soluň, Scupi na Skopje atd. V porovnání s antickými dobami ovšem celá tato oblast díky nájezdům četných kočovníků z východu velmi utrpěla, zejména je zřejmý naprostý úpadek měst a celková agrarizace společnosti, které na Balkáně nezabránil ani fakt, že formálně celá oblast stále ještě patřila k východořímské (byzantské) říši, pokračovatelce řecko-římské kultury, i když se od 7. století zjevně feudalizovala. Slované, stojící v porovnání se zbytky Thráků, respektive jiného romanizovaného či helenizovaného usídleného obyvatelstva civilizačně na mnohem nižším stupni vývoje, proto mohli kulturní výtobytky starověku přijímat jen zprostředkovaně a pouze ve velmi omezené míře.

PŘÍCHOD BULHARŮ A POČÁTKY PRVNÍHO BULHARSKÉHO STÁTU

Tak jako ostatní kočovníci přicházející na území dnešního Bulharska v době stěhování národů, i bulharské kmeny přitáhly na Balkán z východu. Dnes se předpokládá, že Bulhaři náleželi k turkoaltajskému jazykovému a etnickému společenství. Bývají proto někdy označováni výrazem *Prabulhaři* (nebo též *Protobulhaři*), aby se tak odlišili od pozdějších obyvatel bulharského státu, kterým sice dali své jméno, avšak kteří byli již od raného středověku Slovany. Nejstarší zpráva o Bulharech pochází z roku 354 od tzv. anonymního římského chronografa, kde jsou Bulhaři uvedeni mezi etniky žijícími severně od Kavkazu. Na Bulhary vyvíjeli velký tlak Hunové, a proto se pravděpodobně někdy mezi lety 351 a 389 jejich část pod vedením svého vůdce Vunda přestěhovala na jih do Arménie. Tím však migrace Bulharů neskončila. Hunský tlak v druhé polovině 4. století měl za následek stěhování dalších bulharských kmenů z oblasti východního Kazachstánu do stepí Předkavkazí, oblastí kolem Azovského moře a poříčí Dněpru a Dněstru. Část Bulharů se dostala nakonec pod nadvládu Hunů a s nimi migrovala dále na západ. Samostatně Bulhaři vystoupili teprve po smrti Attily (453) a rozpadu jeho kmenového svazu. Císař Zenon si nejprve Bulhary povolal na pomoc proti Ostrogótům, avšak nepodařilo se mu si je podřídit. V letech 499–502 podnikly bulharské kmeny několik nájezdů do Thrákie, což bylo jedním z důvodů, proč císař Anastasios I. nechal vybudovat na ochranu Konstantinopole tzv. Dlouhou zeď.

Již ve své pravlasti se zřejmě Bulhaři rozdělili na východní Utigury a západní Kutrigury, kteří postupně vytvořili dva kmenové svazy. Císař Justinián I. využíval jejich vzájemných rozporů, aby oslabil tlak kočovníků na východořímskou říši. V roce 551, nebo krátce poté, překročili skutečně Utigurové podporovaní Byzanci Don a napadli západní Kutrigury, ti se však brzy vzpamatovali a jejich chán jménem Zabergan utvořil obrovskou armádu z Kutrigurů a Slovanů; v zimě 558/559 s ní překročil ze severovýchodu zamrzlý Dunaj a vtrhl na Balkánský poloostrov. V Thrákii se vojsko rozdělilo na tři části: jedna část plenila Řecko, druhá vpadla na Gallipolský poloostrov a třetí, vedená samotným Zaberganem a čítající 7000 mužů, zamířila ke Konstantinopoli, kde však byl jejich útok odražen.

Byzanci se nakonec znovu podařilo proti Kutrigurům znovu poštvat Utigury a oba kmenové svazy pak vedly zdoluhavou válku. Ta nakonec způsobila jejich vzájemné oslabení a neschopnost bránit se novým kočovníkům z východu – Avarům. V letech 558–562 se Avari obořili na Utigury a podrobili si je, vzápětí se sblížili s Kutrigury a společně s nimi táhli dále na západ proti kmenům Antů. Kutrigurové se tak dostali do jakéhosi „avarského všeničícího proudu“, se kterým byli „unášeni“ až do Uherské nížiny a Panonie, kde se usadili někdy mezi roky 562–565 a stali se součástí nově vytvořeného avarského kaganátu, který nadále bojoval s Byzanci.

Zapojení Kutrigurů do avarského kaganátu zřejmě neznamenovalo jejich zánik a asimilaci. Svědčí o tom skutečnost, že v letech 631–632 došlo mezi Kutrigury a Avary k sporu o vedení kaganátu, který vyvrcholil vyhnáním asi 9000 Kutrigurů-Prabulharů z Panonie. Jejich část se pak dostala až do Bavorska, kde byla franským králem Dagobertem až na výjimky listivě pobita. Další část vedená jakýmsi Alciokem se pak usadila v severní Itálii, kde se postupně asimilovala. Část z nich pokračovala ještě dále na jih a došla až do Kalábrie.

Východní Utigurové zůstali většinou avarského panství ušetřeni, protože se Avari přes jejich území rychle přesunuli na západ. Utigurové si tak zachovali svou etnickou identitu mnohem déle než západní Kutrigurové. Klid po skončení avarské nadvlády trval nicméně jen dočasně, protože Utigurové už kolem roku 570 upadli pod nadvládu turkotatarských kmenů sídlících na území dnešního Turkestánu. Vznikl turkotatarský kaganát rozprostírající se od pohoří Altaj přes sídliště Utigurů-Bulharů (Prabulharů) kolem Kaspického a Azovského moře až po Malou Asii. Utigurové byli roku 576

podřízeni jednomu z turkotatarských náčelníků jménem Anagaj. V roce 581 se turkotatarský kaganát začal v důsledku vnitřních sporů mezi jednotlivými kmeny rozpadat, čehož využili i Utigurové k svržení turkotatarské nadvlády. Mezi jednotlivými utigurskými kmeny, pro které začal být postupně používán souhrnný staronový název Bulhaři, patřící kdysi Utigurům i Kutrigurům, získal v této době největší význam kmen Unogundurů.

O dějinách (východních) Bulharů v době vytvoření bulharského kmenového svazu jsme informováni poměrně dobře z byzantských pramenů díky tomu, že jeden z unogundurských vůdců Kubrat (Kurt) – žil jistý čas na dvoře císaře Herakleia v Konstantinopoli. Jména Kubratových údajných předchůdců zachycuje byzantský letopis z 8. století, který se částečně zachoval ve slovanském opise ze 14. století a je znám jako *Imennik* (seznam) *bulharských chánů*, dovedený až do roku 765. Tak jako všechny antické a středověké historické prameny i tento letopis přijímá pro nejstarší dobu jako skutečnost nejrůznější pověsti, mnohé z nich na první pohled nesmyslné, a proto je jeho hodnota značně problematická. Prvním bulharským chánem byl podle tohoto seznamu údajně jakýsi Avitochol z rodu Dulo, který prý žil 300 let, dalším chánem pak byl Irnik z rodu Dulo, žijící 150 let, po něm měl vládnout dva roky Gostun z rodu Ermi a po něm 60 let Kurt (Kubrat) opět z rodu Dulo. Dále seznam uvádí ještě dalších devět jmen, přičemž jedno jméno se v opisu nezachovalo. Je zřejmé, že letopis odráží představy Bulharů 7.–8. stol., přičemž uváděná délka života prvních dvou vzbuzuje pochybnosti o jejich existenci vůbec. Prokazatelní a důvěryhodní jsou pouze chánové počínaje Kubratem, a to ještě s nemalými výhradami.

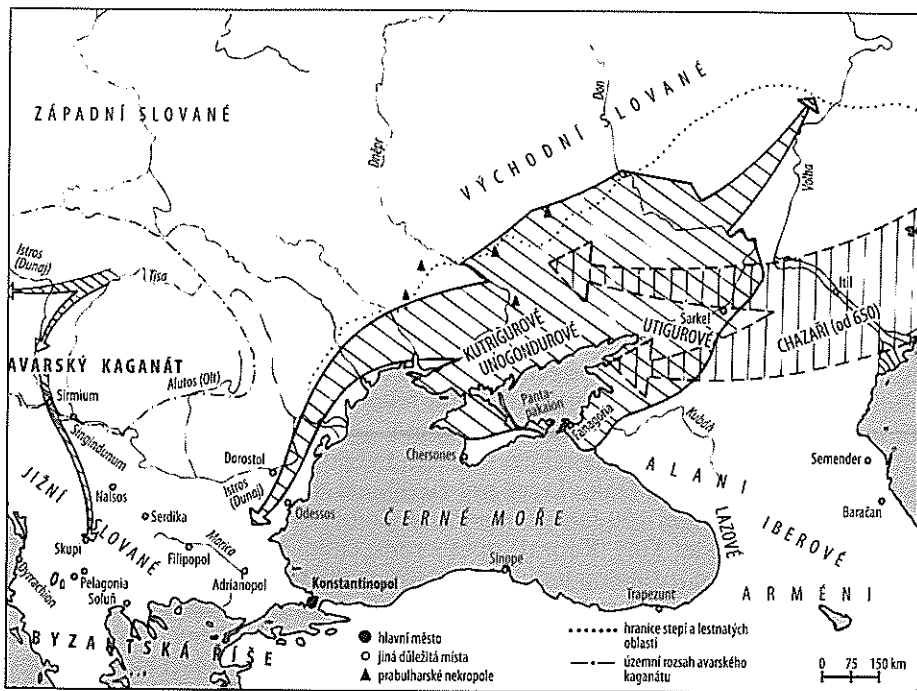
Kubrat si osvojil řeckou vzdělanost a dokonce přijal křest, i když samotní Bulhaři zůstali ještě dlouho pohany. Jako vládce (*chán*) sjednotil Kubrat východní Bulhary a s byzantskou pomocí se zbavil i avarské nadvlády. Na přechodnou dobu vytvořil mocnou bulharskou říši, vlastně první prabulharský stát, rozprostírající se ve stepích mezi Dněprem, Dněstrem a Azovským a Černým mořem. Po Kubratově smrti po roce 651 vládl zřejmě jeho nejstarší syn, který je v byzantských pramenech uveden jako Batbajan nebo Bajan, zatímco již zmíněný seznam bulharských chánů hovoří o Bezmerovi. Jeho vláda trvala podle tohoto seznamu jen tři roky, načež se říše rozdělila na tři části, z nichž dvě dostali další dva Kubratovi synové – Kuber a Asparuch. Do politických sporů snad zasahovali ještě další dva Kubratovi příbuzní Kotrag a Alcek, někdy uvádění jako další dva synové. Jejich existence je spíše legendární, neboť není hodnověrně prokázána. Pokud žili, mohlo jít nikoliv o další syny, ale o synovce. V prabulharské říši během těchto sporů zesílil kmenový partikularismus a říše se prakticky rozpadla. Oslabení využily kmeny Chazarů, sídlící do té doby v povodí Volhy.

Chazarské nájezdy, tak jako dříve tlak Hunů a pak Avarů, znovu uvedly do pohybu nejrůznější kmeny v jihoruských stepích, které se opět pohnuly směrem na západ. Nejvýchodnější bulharský kmenový svaz („horda“) vedený chánem Bajanem (nebo Batbajanem) se Chazarům poddal, ostatní se sice přemístily na západ, avšak tam splynuly s jinými etniky. Pohlčení se vyhnuly pouze kmeny vedené Asparuchem (podle některých pramenů nazývaného též Isperichem, žil přibližně v letech 644–701) a Kubrem. První postupoval dále na jihozápad,

Medailón s reliéfním zobrazením vítězného bulharského bojovníka vlekoucího zajatého nepřitele, nález v Sînnicolau Mare (Nagy Szent Miklos) v dnešním Rumunsku, 9. století

Kubratova bulharská „pravlast“ a příchod Prbulharů na Balkán v 7. století (vyznačeno šikmo šrafovánými šipkami)

překročil Dněstr a dosáhl Dunaje. Jistý čas sídlil se svými kmeny v jižní Besarábii. Později překročil Dunaj a usadil se nedaleko řecké osady Odessos, tedy dnešní Varny, odkud podnikal nájezdy do okolí a rozšiřoval tak své území. Asparuch se dohodl s místními náčelníky sedmi slovanských kmenů, kteří uznali jeho svrchovanost a uzavřel vojenské spojení s velkými slovanskými kmeny Sěverů a Sěveranů.

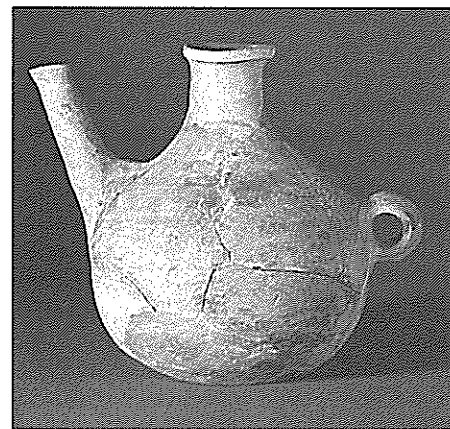
Nejmladší Kubratův syn Kuber se se svými lidmi nejprve usadil v Panonii a uznal svrchovanost Avarů, později se však z jejich závislosti vymanil a zamířil dále na jih do Makedonie, kde se usadil v okolí dnešní Bitoly. Podobně jako Asparuch si i Kuber podřídil místní slovanské kmeny, se kterými se snažil pronikat dále na jih do Řecka. V roce 685 zaútočili makedonští Bulhaři a Slované na Soluň, avšak město se ubránilo a zůstalo v řeckých rukou. Další Kuberovy osudy nejsou známy a nevíme vlastně ani nic určitého o dalším vývoji v Makedonii té doby. Dá se pouze předpokládat, že si Kuber udržel alespoň částečně svou moc zde až do konce života.

Spojenecký svazek sedmi slovanských kmenů a Bulharů byl od počátku namířen proti Byzanci, která představovala nepřítele jak pro Slované, tak pro Bulhary. Roku 680 zahájil císař Konstantin IV. Pogonatos (668–685) tažení proti slovansko-bulharskému svazu. Část byzantského vojska postupovala přes Thráckii proti moesijským Slovanům, část připlula po moři až k ústí Dunaje a hodlala zaútočit

ze severu na Bulhary. Ti se stáhli do nově vybudovaného silně opevněného sídla nazvaného Onglos. Konstantin IV. nejprve soustřeďoval síly, avšak na pevnost nakonec nezaútočil. V Konstantinopoli totiž vypukly nepokoje, které přinutily císaře k návratu (údajně císař odchod maskoval i zdravotními důvody a odplul proto do černomořské Mesembrie, dnešního Nesebru, aby se léčil). Byzantské vojsko, které považovalo Bulhary a jejich slovanské spojence za mnohem silnější, než ve skutečnosti byli, pokládalo císařův odchod za projev obav a rozhodlo se nalodit a odplout. Při odchodu proti nim však Bulhaři zaútočili a způsobili jim při řece Tiča těžké ztráty.

Po odchodu byzantského vojska se Asparuchovo území dále rozšiřovalo. Podle podmínek spojenectví mezi Slované a Bulhary se Bulhaři usadili v oblasti okolo dnešních měst Šumen a Preslav, slovanský kmen Sěverců přesídlil na severní úpatí pohoří Stara planina (Balkan) a bylo mu svěřeno hájení tamních průsmyků a sedm slovanských kmenů bylo přestěhováno na západ země, kde měly chránit zemi proti nájezdům Avarů se severu a Byzantinců z jihu. Asparuchovi bylo svěřeno velení nad společným vojskem, čímž se stal zároveň i uznávaným vládcem celého bulharsko-slovanského svazu. Válka s Byzancí pokračovala až do září 681, kdy byl Konstantin nucen uzavřít mír a zároveň formálně uznat existenci Asparuchovy říše. Byzantský letopisec Theophanos Confessor o tom napsal, „že na hanbu Římanům přinucen byl císař uzavřít s nimi mír, přičemž souhlasil platit jim roční daň“. Byzantinci (označující sami sebe jako *Rhomaioi* – Římany) tak vlastně uznali Asparuchovu říši za samostatný stát.

Na postoj Byzance k Bulharům měla zřejmě vliv mezinárodní situace. Na východě byzantské říše totiž již od třicátých let 7. století operoval nový nepřítel, který byl z hlediska samotné existence říše momentálně mnohem nebezpečnější než Slované a Bulhaři, totiž Arabové, kteří za nástupců proroka Muhammada (Mohameda, † 632) začali pronikat z Arabského poloostrova na Blízký východ a do Malé Asie. Jakmile arabský tlak dočasně polevil, obrátila se pozornost Konstantinopole opět k Bulharům. Syn Konstantina IV. Justinián II. (685–695 a 704–711) uzavřel s Araby mír, načež v roce 687 odmítl platit Bulharům poplatek a vypověděl mírové dohody uzavřené jeho otcem. Nová byzantsko-bulharská válka vypukla roku 688. Bulhaři nejprve vpadli do Thrákie, avšak byli odrazeni a v roce 689 je zde Justinián II. porazil. Císař se pak obrátil proti Slovanům v Makedonii a přitáhl s mohutnou armádou až do okolí Soluně, kde přinutil tamní slovanské kmeny uznat byzantskou svrchovanost. Část zajatých makedonských Slovanů byla na jeho příkaz dokonce přesídlena do Malé Asie, aby se tak snížila možná vůle Slovanů k dalšímu boji proti Byzanci. Justiniánův úspěch se však ukázal problematickým, protože na zpáteční cestě

Čajník z hnědo-žluté hlíny, Pliska, 8.–začátek 9. století

2 PRVNÍ BULHARSKÝ STÁT (681–1018)

přepadli byzantské vojsko v těsných horských soutěskách Bulhaři a způsobili mu drtivou porážku. Císař sám se zachránil se zbytkem svého vojska útekem a nezbylo mu než obnovit s Bulhary staré smlouvy. Nová válka proti Arabům, která skončila porážkou Byzance poté, co slovanští zajatci včlenění do byzantského vojska přeběhli k nepříteli v bitvě u Sevastopole v Kilíkii (692), přinutila Konstantinopoli zanechat na dlouhou dobu pokusů o znovuzískání ztracených území v dnešním Bulharsku. Teprve nyní, na sklonku Asparuchovy vlády, se bulharský stát definitivně upevnil.

Rok 681 je přesto tradičně udáván jako rok vzniku prvního bulharského státu, ačkoliv, jak jsme viděli, o tom, zda se nový státní útvar proti Byzanci skutečně udrží, se ve skutečnosti rozhodovalo teprve v dalších letech. Samotný pojem „bulharský stát“ je přitom pro období 7. století třeba používat se značnou rezervou, neboť šlo stále ještě spíše o kmenový slovansko-bulharský svaz, v němž si zejména slovanské kmeny zachovávaly značnou samostatnost.

ETNICKÉ A SOCIÁLNÍ SLOŽENÍ BULHARSKÉHO STÁTU

Společný bulharsko-slovanský stát, jehož počátek je tradičně kladen do roku 681, vznikl jako účelový útvar mající chránit Bulhary a Slovany proti Byzanci, respektive proti Avarům. Vztahy mezi Bulhary a Slovany přitom nebyly rovnoprávné. Už proto, že sedm slovanských kmenů „dobrovolně“ uznalo bulharskou svrchovanost, pokládali Bulhaři slovanské území za dobyté a obyvatelstvo za podmaněné. Ne vždy také bojovali Slované a Bulhaři společně proti Byzanci: podle jednoho prabulharského nápisu z doby chána Tervela (viz níže) se Bulhaři spojili s Řeky a bojovali proti slovanskému kmenu Smolenů, žijícímu v okolí Soluně. Zřízení nového státního útvaru jinak kopírovalo uspořádání bulharské říše na Volze v době chána Kubrata: svrchovaným vládcem bulharsko-slovanské říše byl chán Asparuch (narozen asi 644). Chán, který vždy používal přívlastku *juvigi*, tj. veliký, byl nejvyšším pohanským knězem, majícím spojení s hlavním bulharským bohem Tengrim (Tangrou), a zároveň nejvyšším vojenským velitelem.

Chánova družina, skládající se z bulharské kmenové šlechty, tvořila horní vrstvu celého státu a vybraní bulharští velmoži z Asparuchovy vojenské družiny představovali i chánův dvůr, který sídlil v novém hlavním městě – bývalé slovanské osadě Pliska, poměrně rozsáhlém sídlišti rozkládajícím se na ploše 23 km². Teoreticky byli všichni Bulhaři postaveni výše než Slované. Z hlediska delší časové perspektivy byli nicméně Bulhaři odsouzeni k asimilaci, protože „podrobené“ slovanské obyvatelstvo je mnohonásobně počtem převyšovalo. Přesné údaje o počtu Bulharů a Slovanů samozřejmě nejsou známy. I když podle byzantských pramenů bylo prý Bulharů 20 000 a současní autoři připouštějí, že jich mohlo být i více, v slovanském moři tvořili Bulhaři pouhý zlomek. Stará slovanská kmenová šlechta si postupně našla cestu ku dvoru bulharských chánů a smísila se s prabulharskou šlechtou. Podobně i ostatní bulharské obyvatelstvo, které se usadilo a věnovalo se zemědělství, se smísilo se Slovany.

Starší bulharská historiografie při zkoumání etnického původu dnešních Bulharů většinou vycházela z představy, že etnicky vznikla středověká bulharská národnost nejen ze Slovanů a Bulharů, ale i ze zbytku původního thráckého obyvatelstva. Takovýto pohled je ovšem značně zkreslující, jestliže si uvědomíme, že samotné thrácké obyvatelstvo bylo romanizováno a helenizováno a po úpadku východořímské říše bylo vystaveno nájezdům nejrůznějších barbarských kmenů, z nichž na posledním místě před příchodem Bulharů byli právě Slované. Přesněji bude proto říci, že slovanské obyvatelstvo vstřebalo starší osídlení a nakonec

i Bulhary, takže již po zhruba 200 letech od svého příchodu se i bulharská aristokratická vrstva úplně poslovanštila, jak je zřejmé ze jmen samotných chánů (knížat).

V dnešní bulharštině je jen asi 40 slov, majících prokazatelně prabulharský, tedy turko-tatarský původ. Samotné termíny „Bulhar, Bulhaři“ se již v 8. století začaly používat i pro slovanské obyvatelstvo Moesie a Thrákie, a postupně se tak začali označovat i samotní Slované na těchto územích, minimálně pak slovanská šlechta. Byzantští kronikáři v 9. století již Bulhary považují za Slovany a jejich zemi, řecky zvanou *Bulgaria*, tedy Bulharsko, za zemi slovanskou. Někdy v této době můžeme proto hovořit o počátcích středověké bulharské národnosti, jejíž konstituování bylo nicméně značně zdlouhavé. Do jaké míry totiž samotné venkovské obyvatelstvo považovalo samo sebe již tehdy za Bulhary, není lehké určit. Uvědomíme-li si, že jednotlivé oblasti Bulharska jsou od sebe odděleny těžko průchodnými horskými masivy, pak je zřejmé, že jednotlivé skupiny slovanského obyvatelstva měly spíše lokální povědomí, běžné v podmínkách patriarchální uzavřenosti vesnice. Obyvatelstvo hovořilo místními dialekty, často značně se od sebe lišícími, byť nepochybně vzájemně srozumitelnými. V období raného středověku (8.–10. století) nelze ještě ani rozlišit přesně Slovany-předchůdce dnešních Bulharů od Slovanů-předchůdců dnešních Srbů, nemluvě už o Slovanech v Makedonii. Za Bulhary bylo vnějším světem prostě označováno slovanské obyvatelstvo, nacházející se pod vládou bulharského chána (knížete).

I když v 7. století ještě nelze dost dobře hovořit o bulharském raně feudálním státě, již v Asparuchově říši můžeme najít některé jeho prvky. Sociální struktura totiž připomínala – tak jako vždy a všude ve feudálním systému – pyramidu, jejímž základem bylo poddané a později znevlněné venkovské zemědělské obyvatelstvo. Připoutání rolníků k půdě a jejich povinnost odvádět dávky nebo část úrody vlastníkům pozemku bylo sice provedeno již za Konstantina Velikého ve 4. století, avšak četné nájezdy kočovníků a faktická likvidace východořímské moci na většině Balkánu v dalších dvou stoletích znamenaly nepochybně zánik tohoto systému. Po vzniku bulharského státu byl systém postupně obnovován, byť v poněkud odlišné podobě. Zatímco v římských dobách pocházeli kolónové především z řad propuštěných otroků, kterým byl přidělen kus půdy, ze které odváděli majiteli poplatky nebo naturálie, u Prabulharů tvořili základ hospodářství nejprve svobodní rolníci, postupně upadající do závislosti na šlechtě – ať již bulharské, nebo slovanské, kterou museli žít. V podmínkách, kdy peněžní vztahy nebyly ještě rozvinuty a Bulharsko pro nedostatek drahých kovů ani ještě nerazilo vlastní mince (na území ovšem obíhaly mince byzantské), byly odváděny dávky především naturální. Povinnost bezplatně pracovat (robotovat) byla vymáhána především chánem a jeho dvorem. Tak jako všude v tehdejší Evropě, i v Bulharsku neexistoval rozdíl mezi soukromým majetkem chána a majetkem státu jako veřejněprávní osoby. Úkony pro chána a jeho dvůr byly proto často pracemi ve veřejném zájmu, pracemi pro stát. Šlo především o stavbu cest a opevnění v případě války, avšak také o povinnost každé obce vydržovat a sloužit chánovi a jeho dvoru při jeho cestách. Rolníci byli jinak osobně svobodní. Ještě dlouho do novověku žily dvě až tři generace společně v tzv. velkorodinách. Celé obce tvořily selské obcíny.

Vedle osobně svobodného, respektive částečně svobodného obyvatelstva existovali v Bulharsku i otroci, avšak jejich počet byl v porovnání s antickým obdobím malý. Otroci byli používáni především jako sluhové ve šlechtických domech.

Na vyšším stupni stálo svobodné, avšak neurozené (z hlediska pojmů západoevropského středověku: „nešlechtické“) prabulharské obyvatelstvo, označované jako *vagajnové* (bagajnové, bagajni). Ti postupně splynuli se svobodnými slovanskými rolníky. Celková agrarizace znamenala – jak již bylo řečeno – úpadek měst, která se jen pomalu vzpamatovávala z pustošivých nájezdů. Městské obyvatelstvo, živící se obchodem a řemesly, však v Bulharsku nikdy netvořilo samostatnou politickou a sociální skupinu a ani později ve středověku nezískalo politickou samosprávu a moc, jako tomu bylo v západní Evropě. Celé bulharské osídlení je jako celek až do počátku 20. století osídlením venkovského (rurálního) typu.

Nejlepší půda patřila již příslušníkům staré kmenové šlechty, ať již bulharské, nebo slovanské. Podle byzantských pramenů se původní bulharští velmoži označovali jako *boelas*, *boilades*, což je helenizovaná forma původního bulharského výrazu *boil*. Slované toto slovo převzali ve formě *boljarin*, *boljerin*, tj. bojar. Asimilací původní bulharské šlechty byl výraz *bojar* přenesen i na slovanskou šlechtu, respektive na šlechtu vůbec. Některé prabulharské bojarské rody jsou známé už v této době i jménem (Dulo, Jermi, Ugain, Ukil).

Samotný vrchol feudální pyramidu představoval chán, jehož postavení již bylo vysvětleno. S postupující asimilací byl výraz chán postupně nahrazován slovanským termínem *kniaz*, tj. kníže. Chánský (knížecí) stolec byl dědičný, takže již od počátku bulharského státu můžeme hovořit o dynastii. Nejstarší knížecí dynastii tvořil rod Dulo. I když šlo o dynastii původem prabulharskou, nevyhnula se ani ona postupné slovanizaci. Chán (*kniaz*) Boris I. (852–889), o kterém bude řeč v souvislosti s přijetím křesťanství, se možná již sám považoval alespoň částečně za Slovana, ačkoliv jeho jméno je prabulharské (Bogoris). Vedle chána se později vyvinul úřad *kachvana*, jakéhosi prvního chánova náměstka nebo rádce.

Bulharský stát neměl pevné hranice. Jako u všech raně středověkých států se za neustálých bojů se sousedy jeho územní rozsah permanentně měnil; i v mírových smlouvách byly hranice – pokud je netvořil vodní tok – v terénu vytyčovány jen hlavními body. Rozsah Bulharska koncem 6. a začátkem 7. století proto můžeme stanovit jen přibližně. V porovnání se zeměpisnou polohou dnešního Bulharska zjišťujeme, že Asparuchova říše sice zahrnovala jen jeho severní část zhruba po pohoří Stará planina (Balkan), na druhé straně však sahala daleko za Dunaj do dnešního Rumunska. Na severu byly zřejmě přirozenými hranicemi Karpaty (Transylvánské Alpy), kde se Bulharsko dotýkalo území avarského chaganátu, na východě pak dnešní pobřeží Černého moře až po dněsterské prahy, respektive ústí Dněstru. Dále na východ se již rozprostíralo území Chazarů. Území na západ a jih od Bulharska patřilo i nadále k byzantské říši, a to včetně pozdějších nejdůležitějších bulharských měst Sredec (Sofia) a Filipopolis (Plovdiv), i když je nutno si uvědomit, že v horských oblastech Pirinu a Rodop, nemluvě již o Makedonii, byla byzantská moc často jen formální. Toto území bylo, jak víme, osídleno slovanskými kmeny a v Makedonii též Kuberovými Prabulhary.

Bulharští bojaři, detail miniatury z *Menologia císaře Basileia II.*, 11. století

Původně kočovný a nájezdnický způsob života Prabulharů znamenal neustálé boje a války. I po usídlení v dnešním severním Bulharsku a jižním Rumunsku (Valašsku) byla proto velká pozornost věnována vojenskému zřízení, které souviselo i s civilní správou. Veliteli vojenských oddílů byli *boili* a *bagajli*. Vojsko se vyznačovalo tuhou kázní. V oblasti civilní správy bylo území rozděleno na oblasti v čele se správci, v byzantských pramenech označovanými jako *komiti*. Komiti byli podřízeni přímo chánovi. Výraz *komiti* zřejmě souvisí s řeckým *kómé* (vesnice), respektive latinským termínem *comes*, *comitatus* (župan, župa; na Západě též hrabě, hrabství), respektive se slovanským výrazem *kmet*, který označoval „moudrého starce“, tedy prostě představeného.

Toto slovo existuje i v dnešní bulharštině a znamená starostu.

VÝVOJ BULHARSKÉHO STÁTU DO PŘIJETÍ KŘESŤANSTVÍ

Naprostě nedostatečné prameny k raným bulharským dějinám velmi ztěžují rekonstrukci politického dění v mladém státě. Naše poznatky jsou založeny především na zprávách byzantských kronikářů, kteří se ovšem Bulharskem zabývali jen tehdy, když docházelo k válkám mezi bulharskou říší a Byzancí, případně když se Bulhaři dostali do konfliktu s jinými kmeny a etniky v Podunají a údolí řeky Moravy v dnešním Srbsku (Pomoraví), které potenciálně ohrožovaly i Byzanc. Jen omezeně jsou dějiny Bulharska zachycovány občas i u západoevropských kronikářů a v pramenech arabských.

Ještě v roce 685 se Bulharům podařilo porazit Huny, čímž se z avarské nadvlády vymanil slovanský kmen Timočanů. Oblast povodí řeky Timok pak byla připojena k bulharskému státu a představovala vlastně první bulharské území připojené expanzí. Avšak politické dějiny Bulharů v 7.–9. století jsou především dějinami bojů s Byzancí. Byzantská říše jako dědička římského impéria samozřejmě lákala svým bohatstvím sousední Bulhary, nicméně povaha bulharsko-byzantských (nebo bulharsko-„řeckých“) bojů byla již kvalitativně jiná než boje Byzance s různými nájezdníky, počínaje Góty a konče Avary, respektive Slovany. Prabulhaři vytvořili (za přispění Slovanů) vlastní stát, který Byzanc jako trvalý útvar na Balkáně v delší časové perspektivě nehdolala tolerovat, neboť se rozkládal na území, jež patřilo historicky k římské (východořímské) říši. Četné války mezi Bulharskem a Byzancí proto měly rozhodnout, zda se bulharský stát udrží trvale a zda se tedy stane součástí rodiny evropských států, nebo zda zmizí ze zemského povrchu, podobně jako

přechodné státní útvary Gótů, Hunů či Avarů. Vztahy mezi Bulharskem a Byzancí se přitom neomezovaly jen na vzájemné boje: konflikt byl často přerušován a nahrazován vzájemnou spoluprací nebo i spojenectvím, přičemž podkuli byli bulharští vládci silní, zasahovali přímo i do vnitřní politiky Byzance.

Po Asparuchově smrti vládl chán Tervel (701–718), snad Asparuchův syn, který se aktivně zapojil do politických bojů probíhajících v sousední Byzanci. Tam byl Justinián II. již v roce 695 svržen z trůnu vojevůdcem Leontiem, který nechal císaři uříznout nos (od té doby měl Justinián přezdívku *Rhinomet*) a vypověděl jej do Chersonu na Krymu. Leontios se sám prohlásil císařem, avšak jeho vláda trvala jen tři roky (695–698). Za jeho nástupce Tiberia III. (698–705) se Justiniánovi podařilo v roce 704 z Krymu uprchnout nejprve k Chazarům a pak k Bulharům, kde mu Tervel poskytl nejen azyl, ale i vojenskou pomoc. V roce 705 Justinián se svými přívrženci a za asistence bulharsko-slovanského vojska vedeného Tervelem triumfálně obsadil Konstantinopol a znovu dosedl na trůn. Justinián bulharského chána nejen bohatě obdaroval, ale udělil mu i čestný titul ceasara, který byl do té doby udělován jen císařovým příbuzným, nejčastěji pak následníkovi trůnu. Ještě důležitější bylo, že odstoupil Tervelovi oblast Zagore (= záhoří), tedy krajinu na jih od Staré planiny východně od Plovdivu až k Černému moři. Tím se moc bulharských vládců rozšířila z Moesie i do Thrákie, která pak již zůstala prakticky trvale součástí bulharského státu. Císař se kromě toho zavázal i nadále platit Bulharům poplatek podle smlouvy z roku 681, který byl zřejmě dokonce ještě zvýšen.

Přátelství Tervela s Justiniánem netrvalo dlouho. Jakmile si císař upevnil trůn, snažil se rozsah Tervelovy moci omezit a zejména získat zpět Zagore. V roce 708 se do Thrákie vydala po souši především velká jízdní armáda, zatímco pěchota byla z větší části přepravena na lodích do černomořského přístavu Anchiala (dnešní Pomorie). Zde se obě armády se spojily a chystaly se k útoku. Sem přijel i císař, aby osobně řídil boj. Bulharsko-slovanským vojskům se nicméně podařilo Byzantince překvapit a rozprášit. Císař se zbytkem armády byl nucen uchýlit se za hradby Anchiala, odkud nakonec s nepořízenou odplul zpět do Konstantinopolu. Válka byla přerušena, avšak netrvalo dlouho a bulharsko-byzantské vztahy vzaly neočekávaný obrát. V roce 711 císař vyslal na Krym vojenskou výpravu, která měla potrestat obyvatelstvo za pomoc poskytnutou někdejšímu uzurpátorovi Leontiovi. Avšak armáda se vzbouřila a prohlásila císařem svého vojevůdce Filippika, který se ihned začal připravovat na útok proti dosavadním císařům. Justinián byl nucen opět se obrátit k Tervelovi o pomoc. Ten mu tentokrát poskytl pouze 3000 vojáků, se kterými Justinián odešel do Malé Asie, aby zde sbíral vojsko pro rozhodující boj. Mezitím však Filippikos ovládl hlavní město a Justinián byl zabit. I Filippikos byl však již po dvou letech svržen a rovněž vlády jeho nástupců Anastasia II. (713–715) a Theodosia III. (715–717) trvaly krátce. Za druhého z nich byl nicméně v roce 716 uzavřen mír, který byl pro Bulharsko velmi výhodný a znamenal jeho další posílení.

Mírová smlouva z roku 716 stanovovala především bulharské hranice v Thrákii, které však dnes již nedokážeme přesně určit, protože neumíme identifikovat místo Mileon, o kterém se ve smlouvě hovoří. Byzanc se

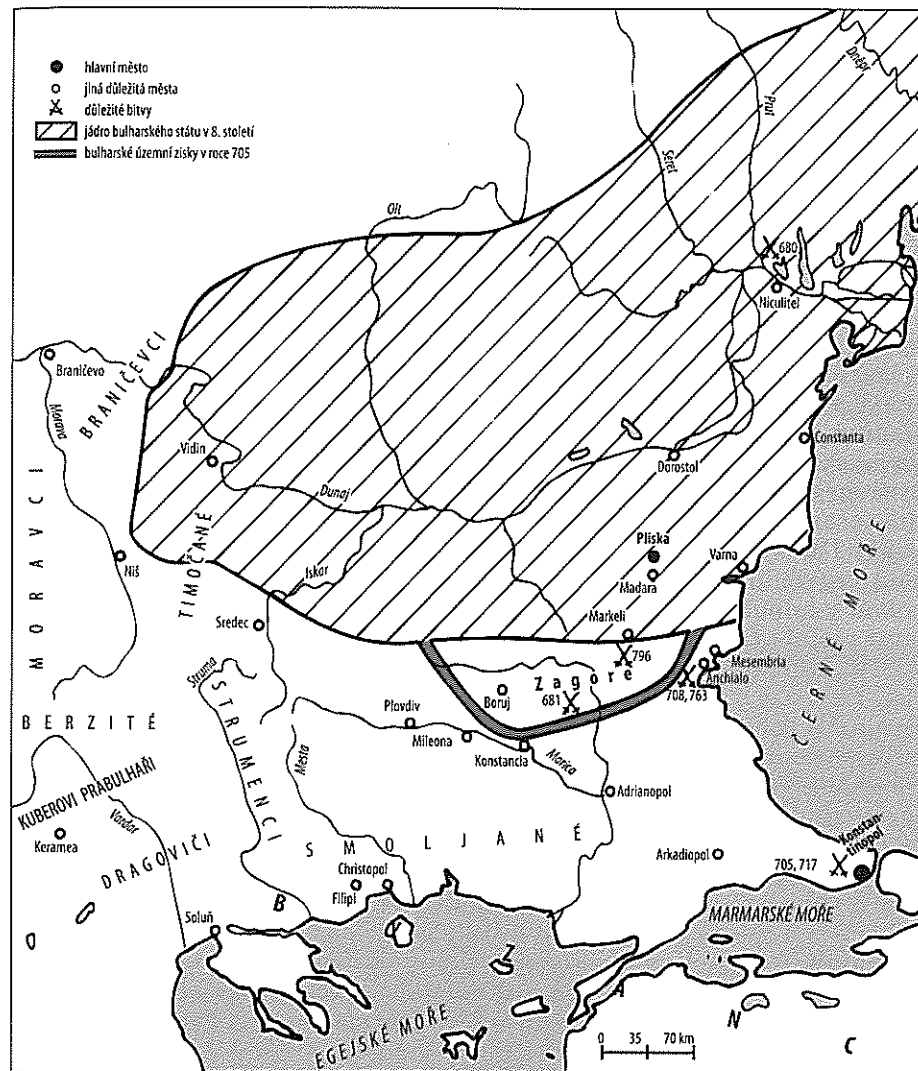

zavazovala odvádět poplatek, ustanovený již v roce 681. Oba státy se zavázaly vyměnit si politické uprchlíky a nepoužívat je k činnosti namířené proti zemi, ze které přišli. Smlouva konečně upravovala také podmínky vzájemného obchodu a otázku cel a poplatků.

Je možné, že pro Bulharsko výhodnou mírovou smlouvou z roku 716 si Byzanc chtěla zavázat svého západního souseda jako případného spojence proti Arabům, kteří se znovu dali na pochod a v roce 717 oblehli Konstantinopol. Obranu města organizoval císař Lev III. Isaurský (717–741), zakladatel nové, tzv. syrské dynastie. Císař vyslal poselstvo k Tervelovi, kterého požádal o pomoc. Bulhaři pak skutečně zaútočili na Araby v Thrákii, aby tak uvolnili obklíčení Konstantinopole, kterou pomáhalo hájit i byzantské loďstvo. Obléhání pokračovala přes celou zimu až do roku 718, kdy Bulhaři zasadili Arabům zdrcující úder a úplně je rozdrtili. Počet padlých Arabů udávají kroniky různě: podle byzantského kronikáře Theofana bylo zabito na 22 000 Arabů, podle západoevropských kronikářů Sigeberta a mnicha Alberica bylo padlých 30 000, respektive 32 000 mrtvých. I když jakékoliv číselné údaje středověkých pramenů nutno třeba brát s velkou rezervou, neboť autoři většinou čísla nadzavovali, nemůže být pochyb o tom, že arabská armáda byla velmi početná a jednalo se o velké bulharské vítězství. Tervel se podle Teofana pokusil využít vítězství k novému zásahu do byzantských vnitřních záležitostí ve prospěch svrženého císaře Anastasia II., avšak když viděl, že konstantinopolské obyvatelstvo stojí pevně za Lvem III., ověnčeným gloriolou zachránce hlavního města říše před Araby, odstoupil od svého úmyslu a vrátil se do Bulharska.

Události roku 718 je třeba posuzovat v širším kontextu, neboť měly význam pro další vývoj celé Evropy. Arabská říše, rozprostírající se tehdy od Iránu přes severní Afriku až po Pyrenejský poloostrov, totiž počátkem 8. století ohrožovala Evropu od východu i jihozápadu. U Konstantinopole byl arabský nápor poprvé zastaven a znemožnilo se tak pronikání Arabů z východu. Vítězství byzantských Řeků (Byzanc můžeme s určitým zjednodušením považovat za středověký stát Řeků) a jejich bulharských, respektive slovansko-bulharských spojenců mělo proto nemenší význam než v historii západní Evropy známější porážka Arabů u Poitiers od franského majordoma Karla Martela roku 732. Vítězstvím nad Araby se také Bulhaři poprvé výrazněji dostali do zápisů západoevropských latinských kronik a tím i do povědomí tehdejší kulturní západní Evropy vůbec.

Vláda Lva III. v Byzanci znamenala ve vztazích k Bulharsku obdobím míru. O vnitropolitických poměrech v Bulharsku proto nemáme dostatečné zprávy. Jména bulharských vládařů, kteří vládli po Tervelovi, známe z již zmíněného slovanského opisu byzantského soupisu chánů (*imennik*), přičemž ovšem tento pramen není spolehlivý pro stanovení přesné doby jejich vlády. Z jeho vzájemného srovnání se sporými informacemi byzantských i jiných kronik vyplývá, že po Tervelově smrti vládli Kormisoš (asi 721–738) a Sevar (738 až 753 nebo 754). Sevar byl posledním chánem z rodu Dulo, kterým dynastie bud' vymřela, nebo – což je pravděpodobnější – byla převratem odstraněna. O událostech za jeho nástupce Vinecha (753/754–760) z nové dynastie Vokil (nebo též Ukil) jsme již zpraveni poměrně dobře, protože v Byzanci tehdy dosedl na trůn císař Konstantin V. (741–775), který se rozhodl radikálně změnit

Bulharský stát v 7. a 8. století

politiku svého otce a zlomit bulharskou moc. V roce 755 odmítl platit Bulhárům každoroční poplatek, načež Bulhaři vpadli do Thrákie a zpusťovali ji. Příští rok (756) však císař podnikl velkou výpravu do Bulharska za účasti nejen pozemní armády, ale i loďstva, které připlulo proti proudu Dunaje. K rozhodující bitvě došlo u pevnosti Markeli, stojící na místě dnešního Karnobatu, kde Bulhaři utrpěli těžkou porážku. Výsledkem pak byla jednání mezi Konstantinem a Vinechem, přičemž Bulharsko se muselo zříci ročního poplatku a dočasně zřejmě ztratilo i území na jih od Staré planiny. Císař se s tímto

úspěchem nespokojil a v roce 758 podnikl novou výpravu, tentokrát proti makedonským Slovanům, kteří museli uznat jeho svrchovanost. Když však o rok později chtěl Konstantin V. novou výpravou úplně zkusit Bulhary a zahájil proto velké tažení přímo do centra Bulharska, bylo jeho vojsko v horské souťže Staré planiny přepaden a poraženo.

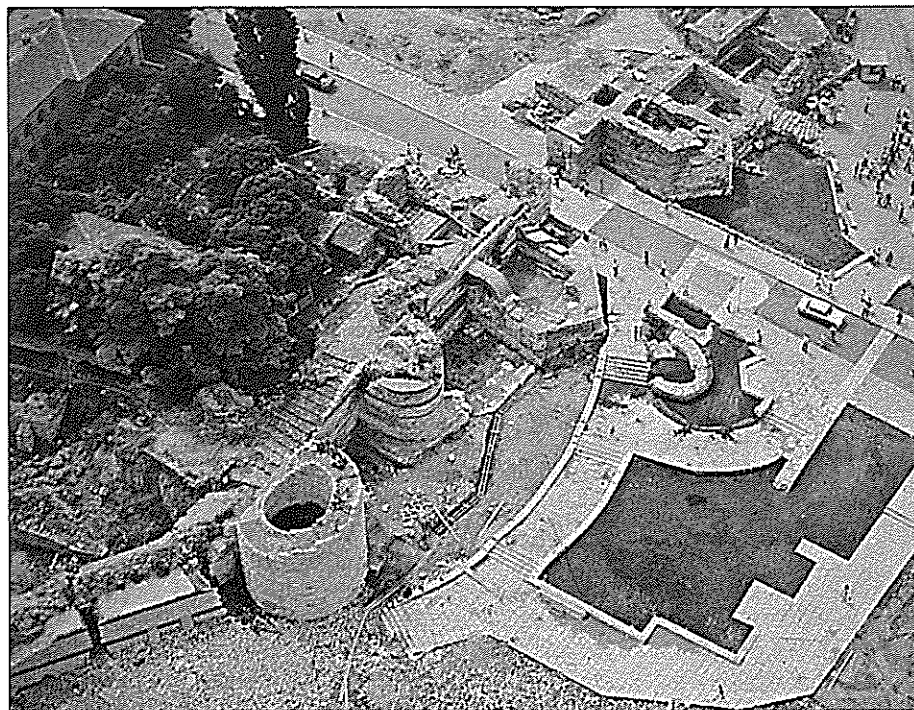
Vinech však nedokázal svého vítězství nad Konstantinem využít. Jeho málo razantní postup proti Byzancím vyvolal nespokojenost v kruzích bulharských bojarů, kteří – jak zaznamenává byzantský kronikář Nikefóros – „když se byli smluvili mezi sebou, pobili ty, jejichž rod jim vládl, a vůdcem prohlásili jakéhosi Telesia, přísného muže, který již od mládí projevoval velkou smělost“. Tímto převratem, který se odehrál roku 760, byl tak násilím odstraněn i Vinechův rod Ukil a na chánský stolec dosedla třetí dynastie – Ugain. Chán Telec (v helenizované formě Telesios) se ihned rozhodl k nové válce proti Byzancím. Snažil se získat především zpět Zagore. Bulharské vojsko překročilo Starou planinu a začalo pustošit Thrákií. Nájezdy ovšem trpělo především tamní slovanské obyvatelstvo, které se proto raději dobrovolně utíkalo pod ochranu Byzance; učinilo tak tisíce lidí, kteří se přestěhovaly do Malé Asie (kronikář Nikefóros uvádí číslo 208 000, které je však zřejmě přemrštěné). Zatímco Telec řádil v Thrákií, císař Konstantin V. měl dost času se připravit a v roce 763 zahájil proti Bulharům trestnou výpravu. Jeho vojsko postupovalo jako již mnohokrát v minulosti jak po souši od Konstantinopole, tak po vodě na lodích proti proudu Dunaje. K rozhodující bitvě došlo 30. června 763 u Anchiala. V bitvě, která trvala celý den, byli Bulhaři na hlavu poraženi. Zajatce nechal císař odvést do hlavního města, kde byli po jeho triumfálním návratu pobiti.

Porážka u Anchiala vyvolala v Bulharsku vnitřní krizi a vzpouru proti Telecovi. Byzantský letopisec Theofanés o tom napsal: „Bulhaři, kteří se vzbouřili, zabil Telece spolu s jeho vojvody, a povolali [cháňem] Sabina, Kormišova zetě.“ Na trůn se tak vrátila dynastie Vokil, nakloněná, jak víme, smíru s Byzancím. Právě tehdy vypravil Konstantin V. v létě 765 proti Bulharům novou výpravu, která se přeplavila na lodích do Mesembrie (Nesebäru) a Anchiala, odkud měla pokračovat po souši. Sabin (763–766) nabídl Konstantinovi mír, avšak ten si byl tak jistý vítězstvím a jednání odmítl. Konstantinovo vojsko bylo obrovské a pohroma Bulharů, zmítaných vnitřními boji, se zdála neodvratná. Avšak zasáhla náhoda: při vylodování na místě, kde nebyl přístav, se náhle strhl silný vítr, který vrhl koráby proti pobřeží, přičemž se část lodí i s jejich posádkami a naloděnými vojáky potopila. Kvůli velkým ztrátám pak na další tažení nemohl císař ani pomyslet a vrátil se proto do Konstantinopole.

Přes zničení byzantského loďstva nabídl Sabin znovu císaři příměří, což vyvolalo novou vlnu odporu. Podle Theofana svolali bojaři jakýsi sněm (v řeckém originále je použit výraz *komvenion*), na kterém otevřeně Sabina obvinili ze zrady. Sabin se musel zachránit útekem do Byzance a za svého nástupce určil Umora, který však vládl jen 40 dní (od srpna do září 766) a byl svržen. Krátká byla rovněž vláda jeho nástupce Tokta, který zahynul již následující rok (767) v boji proti novému pokusu byzantského loďstva o invazi a dalšího bojů zvoleného chána Pagana (767–768), který konečně uzavřel s císařem mír. Ke stabilizaci bulharského státu došlo teprve za Paganova nástupce Teleriga (768–777), jenž využil prvních pěti let své vlády k upevnění

poměrů doma, přičemž na rozdíl od svých předchůdců zřejmě počítal s tím, že mír s Byzancím je jen dočasný. Zřejmě v roce 774 (podle jiné datace až roku 783) vypravil Konstantin novou flotilu, která však doplula jen do Odessosu (Varny), kde se císař rozhodl – zřejmě pod vlivem zpráv o velkých přípravách Bulharů na válku – uzavřít s Bulhary nový mír. Ten byl porušen ještě na podzim 774, kdy Konstantin sebral vojsko pod záminkou nové války s Araby, které však nakonec poslal proti Bulharům. Pozemní armáda porazila bulharské jednotky nedaleko dnešního Slivna, avšak výprava skončila nakonec neúspěšně, protože podobně jako v roce 766 i tentokrát bylo vyslané loďstvo s čerstvou armádou zničeno mořskou bouří.

Neustálé boje s Byzancím přinutily Teleriga, aby nejprve upevnil stát zevnitř. Za největší překážku přitom považoval domácí stoupence spolupráce s Byzancím. Aby se jich zbavil, vymyslel rafinovaný úskok: poslal císaři tajně dopis, ve kterém předstíral, že chce sám utéci k němu do Konstantinopole, a prosil, aby mu řekl jména jeho důvěrníků v Bulharsku, kteří by mu mohli útěk umožnit. Konstantin lest neprohlédl a poslal skutečně seznam svých lidí na dvoře v Plisce, které nechal Telerig okamžitě popraviti. Císař to pokládal za osobní urážku a na rok 775 připravoval novou výpravu proti Bulharům, avšak uprostřed příprav náhle zemřel (14. září 775). Je určitým dějinným paradoxem, že Telerig byl nakonec skutečně nucen vyhledat azyl

Středověké opevnění Mesembrie (dnešní Nesebär), zbytky hradeb a opevněné brány

v Byzanci: jeho snahy o omezení moci bojarů totiž vyvolaly v roce 777 vnitřní nepokoje. Telerig se v Konstantinopoli nechal pokřtít a uchýlil se pod ochranu nového císaře, Konstantinova syna Lva IV. (775–780), který jej oženil se sestřenicí své manželky Ireny a udělil mu hodnost římského patricia. Zamýšlel zřejmě Teleriga v příhodný okamžik použít jako svého pretendenta na bulharský trůn.

Telerigův nástupce Kardam (777–803) upevnil bulharský stát, když se mu během pětiletého míru s Byzancí podařilo omezit moc šlechty. Po smrti Lva IV. roku 780 vládla v Byzanci za nezletilého Konstantina VI. císařovna vdova Irena, která v prvních letech rovněž neměla možnost zabývat se Bulharskem. Na východě říše totiž znovu zaútočili Arabové, se kterými musela Byzanc uzavřít roku 782 ponižující mír. Roku 783 se zase vzbouřili slovanské kmeny v okolí Soluně a v Thesálii, které musela pacifikovat nová výprava vedená zkušeným byzantským vojevůdcem Staurakiem. Tehdy se již Kardam cítil dostatečně silný, aby mohl pomýšlet na expanzi on sám. Jeho pozornost se tentokrát obrátila proti oblastem osídleným Slovany, které bylo možno eventuálně využít jako spojence proti Byzanci. Tak v roce 789 podnikl výpravu do oblasti řeky Strumy, kde porazil oddíly byzantského stratéga Filita. Je jasné, že jakmile si Byzanc uvolnila poněkud ruce, rozhodla se zakročit proti Bulharům vojensky. V roce 791 vedl vojsko proti Kardamovi sám císař Konstantin VI., tažení však skončilo jen malou srážkou u Adrianopole (Odrin, dnešní Edirne) s nerozhodným výsledkem. K rozhodující bitvě došlo až při následujícím byzantském tažení v dalším roce, odehrála se u pevnosti Markelli 20. července 792 a skončila úplnou porážkou byzantského vojska. Konstantin VI., který Byzantincům velel, byl nucen znovu se zavázat k placení ročního poplatku, ale odváděl ho pouhé čtyři roky. V roce 796 proto Kardam obnovil nepřátelství a poslal Konstantinovi VI. ultimatum, ve kterém mu hrozil v případě neodvedení poplatku zpusťšením Thrákie. Císař ultimatum odmítl a podle Theofana poslal prý Kardamovi uzlík s koňským trusem a následujícím vzkazem: „Zde ti posílám poplatek, jaký ti náleží. Poněvadž jsi stařec, nechci aby ses namáhal sem ke mně, nýbrž přitáhnu ti vsťric až k Markellám. Tam ať nás rozsoudí bůh.“ Kardam pak skutečně vytáhl do pole a do boje se vypravil i Konstantin VI., nakonec však k boji nedošlo a byly patrně obnoveny předešlé smlouvy. V dalším roce (797) byl Konstantin svržen z trůnu vlastní matkou Irenou a oslepen.

V roce 803 usedl na bulharský trůn po Kardamovi chán Krum (803–814), patrně zakladatel nové dynastie. Za jeho vlády se bulharský stát nejen upevnil, ale dostal se i do nové mezinárodní situace. Až do té doby byla jedinou uznávanou „dědičkou“ Říma byzantská říše a císařský titul konstantinopolských vládců byl – přes všechny problémy s kočovnými přicházejícími na Balkán či s Araby – nezpochybnitelný. V 8. století však na západě Evropy vznikla mohutná franská říše sahající od řeky Ebro v dnešním Španělsku až po střední Dunaj a v roce 800 se její král Karel Veliký (768–814) nechal v Římě korunovat za císaře. Proti sobě nyní stály dvě říše, které se oficiálně označovaly jako „římské“ a obě si činily nárok na vedoucí úlohu v Evropě. Frankové kolem roku 803 vyvrátili západní část avarského kaganátu, čehož využil Krum, aby zaútočil roku 805 proti Avarům od jihu. K Bulharsku bylo dočasně připojeno

rozsáhlé území, jehož hranici tvořily na severozápadě (v dnešním Srbsku a Maďarsku) střední Dunaj a na severu zřejmě řeka Tisa, možná až po předhůří karpatského oblouku na dnešní Zakarpatské Ukrajině. Avarský kaganát tak úplně zanikl a franská říše se stala bezprostředním sousedem bulharského státu. Podle poněkud problematického tvrzení letopisce Suidase z 10. století se prý Krum poražených Avarů ptal, co pokládají za příčinu své porážky. Dostalo se mu odpovědi, že to byly vnitřní rozbroje, intriky velmožů spojené se vzájemnými pomluvami, rozkrádání majetku, pijanství a korupce. Krum, údajně aby zabezpečil vlastní stát před podobným osudem, pak prý nechal zničit všechny vinice a vydal přísné zákony proti zlodějům a pomlouvačům.

Byzantský císař Nikefor I. (801–811) se ovšem obával takto zbytnělého bulharského souseda a zahájil proti němu roku 807 tažení. Vzpouřivá vojska u Adrianopole císaře přinutila k návratu, čehož využil Krum roku 808 k protiútokem do poříčí Strumy, kde pobil byzantské vojsko a ukořistil 1100 hřiven zлата, určených jako žold pro řecké vojáky. Ještě větší význam měla výprava proti Sredci (Sofii) na jaře 809. Sredec byl již od příchodu Slovanů a Bulharů považován – podobně jako Soluň – za důležitý byzantský opěrný bod, jehož význam byl ještě zvýšen faktem, že tudy vedla cesta od Dunaje údolím Moravy do Konstantinopole. Krum Sredec skutečně dobyl, což Nikefor I. pokládal do budoucna za možné ohrožení samotné Konstantinopole. Proto v roce 811 zahájil s obrovskou armádou nové tažení proti Bulharům. Krumovo vojsko před císařskou armádou ustupovalo a chán císaři opakovaně nabízel mír, avšak marně. Nikefor překročil Värbickým průsmykem Starou planinu a postupoval dále na sever až k hlavnímu městu Bulharska Plisce, kterou Krum se svým vojskem opustil a která byla po dobytí byzantským vojskem úplně vydrancována a vypálena. Císař se pak vydal na zpáteční cestu a cestou musel opět překonat Starou planinu. A právě zde v horské soutěsce Värbického průsmyku, na stejném místě, kde Nikefor překročil Starou planinu při tažení na sever, jej v noci z 25. na 26. červenec 811 Krum přepadl. Většina byzantské armády byla pobita včetně samotného císaře Nikefora, z jehož lebky si údajně Krum nechal zhotovit pohár. S těžkými zraněními se z bitvy zachránil útekem císařův syn Staurakios, který však byl již jako prohlášený císař svržen a nahrazen svým švagrem Michalem I. (811–813).

Příštího roku (812) vpádl Krum do Thrákie. Michal I. se proti němu vypravil, avšak vojenská vzpoura jej přinutila k návratu. Krum pak bez

Chán Krum na hostině po vítězství nad císařem Nikeforem I., bulharský překlad Kroniky Konstantina Manassese, počátek 14. století

odporu obsadil Anchialo, Boruj (Stara Zagora), Filipopol (Plovdiv) a další města. Na podzim 812 Krum vyslal k císařovi poselstvo, vedené slovanským knížetem Dragomirem, a žádal, aby Byzanc obnovila smlouvu uzavřenou s Tervelem roku 716. Dragomirova mise je důkazem, že slovanští velmoži byli tehdy již pokládáni za původem a postavením rovné prabulharským bojarům. Císař však návrhy tlumočené Dragomirem odmítl, a tak Krum obsadil a rozbořil Mesembrii (Nesebär) a v následujícím roce znovu vtrhl do Thrákie, kde u Versinikie 22. června 813 úplně porazil císařská vojska. Odtud pak bulharské vojsko táhlo k Adrianopoli, kde Krum svěřil obléhání města svému bratrovi a s hlavní armádou pokračoval v tažení na Konstantinopol, aby ji oblehl. V byzantském hlavním městě byl mezitím neschopný Michal I. sesazen a nahrazen vynikajícím vojevůdcem arménského původu Lvem V. (813–820).

Krum se objevil před branami města 17. července 813. Nejprve jako nejvyšší kněz před zraky užaslých konstantinopolských obyvatel, kteří jej pozorovali z hradeb, přinesl svým bohům krvavé zvířecí a lidské oběti, snad mimo jiné i v domnění, že se město vzdá. Když zjistil, že Konstantinopole se dobýt nedá, znovu předložil císaři požadavek obnovení smlouvy z roku 716 a souhlasil se s císařem před branami města. Lev se jej pokusil úskokem zajmout, avšak Krum lest prohlédl a zpusťošil pak strašlivým způsobem konstantinopolská předměstí a okolí města. Na zpáteční cestě jeho armáda dobyla Adrianopole, odkud bylo údajně 10 000 obyvatel včetně arcibiskupa Manuela odvléčeno do „zadunajského Bulharska“, tedy do zemí na sever od Dunaje. Mírná zima roku 813/814 umožnila zorganizovat ještě další nenadálý přepad, přičemž odešad odváděl Krum velké množství zajatců a otroků. Na rok 814 připravoval chán další výpravu, avšak 14. dubna 814 náhle zemřel. V bulharských dějinách ve vědomí širších vrstev zůstal pak Krum navždy symbolem úspěšného, ale krutého panovníka.

Posloupnost chánů bezprostředně po Krumovi není úplně jasná, protože prameny jsou v tomto bodě rozporné. Jeden zdroj uvádí, že po Krumovi vládl nejprve jeho synovec Cok a potom Krumův syn Omurtag, jiný zdroj klade mezi Kruma a Omurtaga dokonce dva vládců – Dokuma a Dicevga (Dicenga), zatímco další tvrdí, že Omurtag vládl po Krumovi bezprostředně a nastoupil tedy hned roku 814. Uvážíme-li, že Omurtag byl Krumovým synem, pak se poslední verze jeví jako nejpravděpodobnější, přičemž Dokum, Dicevg a Cok by v takovém případě mohla být zřejmě jména vysokých dvorských hodnostářů, podílejících se v přechodném období na vládě. Jistotu však nemáme. Omurtag (814–831) dával ve vztahu k Byzancí na rozdíl od Kruma přednost diplomatickému vyjednávání. V roce 815 byla mezi Byzancí a Bulharskem uzavřena mírová smlouva, jejíž text nechal Omurtag vytesat řecky do obelisku, umístěného v Plisce. Část tohoto obelisku, která se zachovala a je dnes uložena v Národním archeologickém muzeu v Sofii, ukazuje, že teritoriální rozsah Bulharska byl značně rozšířen, neboť Bulhaři získali kotlinu horní Marice s Borují a Plovdivem a také území kolem Sredce. Smlouva dále obsahovala ustanovení o výměně zajatců a uprchlíků. Omurtag sice s Byzancí udržoval přátelské styky, avšak neváhal zasahovat i do jejich vnitřních záležitostí. V roce 820 byl v Byzancí svržen a zabit Lev V. a na jeho místo dosedl

Michal II. (820 až 829), jemuž bulharský chán poskytl roku 823 vojenskou pomoc proti vzbouřenému vojevůdci slovanského původu Tomovi (Tomášovi); jeho vojsko pak skutečně vzbouřence porazilo. Omurtag rovněž poslal Byzancí pomocný vojenský sbor v boji proti Arabům.

Dobré vztahy k Byzancí neuchránily Omurtaga od válek jinde. Při sousedství s franskou říší byl konflikt jen otázkou času. Příslušníci dvou slovanských kmenů, Timočané a Braničevci, žijící v dnešním Srbsku, vypověděli Omurtagovi roku 818 poslušnost a odešli do Panonie, kde je přijal tamní slovanský kníže Ljutovid (819–823). Ten však roku 823 podlehl Frankům, a tak se někdejší „bulharští“ Slované dali pod ochranu franského císaře Ludvíka I. Pobožného (814–840), nástupce Karla Velikého. Po marném diplomatickém vyjednávání došlo nakonec k válce, zřejmě v roce 826. Omurtagova výprava postupovala proti toku Drávy, plenila území a vynucovala si uznání svrchovanosti od tamních slovanských kmenů. Další výprava se uskutečnila roku 829. Na severovýchodní hranici říše se totiž v době jeho vlády objevila další vlna nájezdů z Asie. Kmeny Pečeněhů udeřily na své západní sousedy – Maďary, kteří se pak snažili dostat dále na západ. Omurtag byl nucen bojovat i proti nim, přičemž boje se odehrávaly někde na řece Tise. Na východní hranici došlo k bojům s Chazary na Dněpru, ale protože se nedá předpokládat, že by bulharské panství sahlo tak daleko, šlo zřejmě o jakousi trestnou výpravu, mající odradit Chazary od případných nájezdů. Přesný průběh všech těchto bojů není znám, avšak víme, že roku 831 byl mezi Bulhary a Franky obnoven mír. Bulhaři si podrželi území kolem dnešního Bělehradu a Sremu, možná i některé makedonské oblasti a zřejmě také i jihovýchodní část Panonské nížiny.

Ve vnitřní politice usiloval Omurtag upevnit ústřední moc. Až doposud tvořila do značné míry základ správy jednotlivá kmenová území pod příslušnými kmenovými náčelníky. To se týkalo především Slovanů. Omurtag využil pokusu slovanských kmenů Timočanů, Braničevců a Abdoritů v okrajových oblastech o odtržení od Bulharska k tomu, aby sesadil jejich kmenová knížata

Nápis s textem mírové smlouvy mezi Bulharskem a Byzancí z roku 815, nalezen u vsi Sulejmanské v šumenském okrese

zemřel ještě za otčova života. Malamir pokračoval v pronásledování křesťanů a nechal dokonce popravit svého nejstaršího bratra, když se nechtěl vzdát křesťanské víry. V zahraniční politice Malamir následoval příklad svého otce a v roce 832 přinesli bulharští vyslanci bohaté dary franskému císaři Ludvíkovi Pobožnému, a prodloužili tak mír, uzavřený s Franky ještě za vlády jeho otce. Rovněž Malamirovy vztahy s Byzancí byly zpočátku dobré, avšak pak došlo k roztržce, která zřejmě skončila krátkou válkou. Podrobnosti nejsou známy. V roce 832 každopádně Bulhaři ovládli Filipopolis (Plovdiv).

Malamirův nástupce Presjan (836–852), Zvinicův syn a tedy Malamirův synovec, se naproti tomu pustil do expanzivní politiky. S Franky udržoval i nadále mír, avšak roku 837 podnikl výpravu do okolí Soluně a na pobřeží Egejského moře, aby si podřídil tamní slovanské kmény, což vedlo k novému konfliktu s Byzancí, která pokládala Makedonii za součást své říše. Císař Theofilos (829–842) nemohl vyslat proti Bulharům dostatečně silné vojsko, protože musel bojovat na východě s Araby a kromě toho se v Rodopech vzbouřil proti byzantské nadvládě slovanský kmen Smoljanů. Výsledkem bojů, které se odehrávaly především na egejském pobřeží u měst Christopol (dnešní přístav Kavala) a Filipi (mezi Kavalou a Dramou), bylo rozšíření bulharského území směrem do Makedonie. Tehdy byla zřejmě poprvé do bulharského státu zahrnuta oblast kolem Ochridu při Ochridském jezeře a dokonce i část Kosova; byzantská moc byla v Makedonii nesporná jedině v Soluni a blízkém okolí. Naproti tomu Presjanovy pokusy podrobit si slovanské kmény na území dnešního Srbsku skončily po třech letech bojů neúspěšně. Tamní kmenový kníže Vlastimir naopak upevnil svou moc a položil tak základ pozdějšímu srbskému státu, tradičnímu rivalu Bulharska.

PŘIJETÍ KŘESŤANSTVÍ

Přes nepopiratelný rozvoj bulharského státu v 8. století nebylo Bulharsko svými sousedy přijímáno za skutečně samostatný stát a jeho vládců za plnohodnotné panovníky. V rámci tehdejšího politického pohledu na svět totiž do „rodiny evropských států“ náležely pouze křesťanské státní útvary, přičemž za křesťanské státy se považovaly jen takové, jejichž vladaři přijali křesťanství a učinili je státním náboženstvím. Etnická příslušnost lidí neměla ve středověku význam, rozhodující byla náboženská a stavovská příslušnost. Císař – ať už západní (římský), nebo východní (byzantský) – byl považován nejen za přímého pokračovatele starých římských císařů, ale především za světskou hlavu křesťanstva, který je povinen rozšiřovat a chránit všude křesťanskou víru. Totéž platilo i o ostatních křesťanských panovnících, kteří stáli v souladu s tehdejšími feudálními lenními systémy teoreticky o stupeň níže než oba císaři. Naproti tomu nekřesťanské státy, ať už se jednalo o Bulharsko, nebo o arabskou říši, rozpadající se postupně na jednotlivé chalífáty, či o kohokoliv jiného, neměly vlastně právo na trvalou existenci. Postupně vznikala představa, že křesťanští panovníci mají nejen právo, ale přímo povinnost s nimi bojovat, a to i tehdy, když samy křesťanské státy nenapadají. Mělo-li proto Bulharsko vstoupit mezi skutečně uznávané evropské státy, pak bylo nutno, aby především jeho vládnoucí vrstva přijala křesťanství a – alespoň formálně – k němu přivedla i všechny své poddané.

Přijetí křesťanství se ukazovalo nezbytným i z vnitropolitických důvodů. Postupné upevňování feudálních vztahů znamenalo vytvoření pyramidální struktury výstavby společnosti, typické pro feudální řád. Na vrcholu stál chán-samovládc, pod ním bulharská a slovanská šlechta a konečně úplně dole formálně stále osobně svobodní, avšak ve skutečnosti na šlechtě a chánovi závislí poddaní rolníci. Ke zdůvodnění podobného pořádku bylo vhodnější náboženství s jediným a všemohoucím bohem a nikoliv staré pohanské mnohobožství.

Oficiální přijetí křesťanství – víme již, že křesťané existovali na bulharském území již v římských dobách – je v bulharských dějinách spojeno s osobou Presjanova nástupce Borise I. (852–889). Boris se ujal vlády v poměrně složité situaci, kdy po připojení území makedonských Slovanů se trvale zhoršily vztahy s Byzancí, což vedlo v letech 855–856 k nové válce, jejíž výsledky nebyly pro Borise příznivé. Kromě toho se velmi zkomplikovaly poměry na severu a severozápadě Evropy, kde se franská říše, doposud alespoň formálně jednotná, roku 843 dohodou mezi vnuky Karla Velikého definitivně rozpadla na tři části. Bulharsko se tak dostalo do sousedství východofranské říše Ludvíka Němce (843–876), z níž se později vyvinulo středověké německé království, jež dalo základ Svaté říši římské. Dalším bulharským sousedem se stala velkomoravská říše, jejíž kníže Rastislav I. (846–870) byl Borisovým vrstevníkem. Právě s ním se Boris roku 853 uzavřel spojenectví namířené proti východním Frankům, avšak válka se nevyvíjela úspěšně. Ludvík Němec poštal proti Borisovi svého vazala, chorvatského knížete Trpimira (845–864); Boris byl pak nucen žádat o mír a zřejmě někdy v této době se upevnil v přesvědčení, že získání spojenců na Východě či na Západě vyžaduje přijetí křesťanství.

I když křesťanská církev byla v 9. století ještě formálně jednotná, věroučné rozpory mezi její západní (pozdější katolickou) a východní (pozdější pravoslavnou) větví zde již ve skutečnosti dávno vytvořily církve dvě. Konstantinopolský patriarcha Fótios (858–867, 877–886), sesazený a daný do klatby papežem Mikulášem I. (858–867), sepsal všechny věroučné rozdíly mezi západní a východní církví a začal otevřeně hlásat, že římská církev se odchýlila od učení prvních apoštolů. Fótios papežovu klatbu ignoroval, s pomocí císaře Michala III. (842 až 867) nadále vykonával svůj úřad a dokonce přiměl cařihradskou synodu, aby papeže prohlásila za sesazeného a proklela jej. Přijetí té či oné verze křesťanství za této situace nutně muselo mít pro Bulharsko i politické důsledky, protože mohlo znamenalo podřízení nového křesťanského panovníka buď papeži a Ludvíkovi Němci, nebo naopak byzantskému císaři. Boris se ovšem snažil zachovat si plnou nezávislost na Římu i Konstantinopolu, a proto postupoval velmi obezřetně. Byzantské duchovenstvo z pověření konstantinopolského patriarchy započalo svou misijní činnost v Bulharsku roku 864. Současně však Boris požádal Ludvíka Němce, aby mu poslal i své duchovní, což samozřejmě nenalezlo sympatie u řeckých duchovních hodnostářů. V roce 864 z pověření cařihradského patriarchy přijal z rukou řeckého biskupa křest sám Boris, jeho rodina a jeho bojarská družina (bojaři jako celek byli proti přijetí křesťanství, a Boris proto vybil několik prabulharských rodů). Kmotrem Borise, který se začal označovat jako kníže (a nikoliv chán), se stal v zastoupení samotný byzantský císař Michal III., jehož jméno nový křesťanský vládce při křtu přijal. Boris přijal křest tajně, aby si do budoucna neuzavřel dveře ani do Říma, ani

do Cařihradu. Patriarcha Fótios poslal Borisovi pastýřský list, ve kterém mu vysvětloval věroučné zásady křesťanství, včetně návodu, jak si má jako křesťanský panovník počínat při správě státu. O mocný bulharský stát přitom neprojevovali zájem jen Konstantinopol a Řím: do Bulharska přišli nejen misionáři z východu a západu a představitelé různých kacířských sekt, ale dokonce i arabští misionáři, kteří se snažili získat Borise I. pro islám. Přitom christianizace Bulharska vůbec nepostupovala lehce. Řecké duchovenstvo vykonávalo obřady v řečtině, která byla pro většinu obyvatelstva nesrozumitelná, což nemohlo novému náboženství získat větší podporu. Doposud pohanské obyvatelstvo vedené některými bojarji vyvolalo dokonce vzpoudu a pokusilo se Borise svrhnout, avšak Boris povstání poměrně lehce potlačil.

Fótiovo poselství se zdálo Borisovi příliš abstraktní a zřejmě mu nerozuměl, kromě toho měl dojem, že patriarcha chce příliš zasahovat do správy státu. Proto požádal Ludvíka Němce, aby mu poslal své duchovní, kteří by jej náležitě poučili o nové víře. Obrátil se také přímo na papeže Mikuláše I., ke kterému vyslal poselstvo skládající se z jeho příbuzného Petra a bojarů Jana a Martina. Bulharská delegace přijela do Říma 29. srpna 866 a předložila papeži celkem 115 otázek, týkajících se náboženských úkonů, zejména závazností postů, manželského a trestního práva a přípustnosti domácích zvyklostí v oblasti správy státu a vojenství. Zejména žádala, aby Bulharsko mohlo mít vlastního patriarchu, tedy aby bulharská církev byla autonomní. Papež, který správně pochopil, že otázky jsou vlastně i specifickými žádostmi, odpověděl 13. listopadu 866 písemně na 106 otázek, ve kterých se snažil Bulharům vyjít maximálně vstříc, přičemž neopomenul zdůraznit, že skutečnou křesťanskou víru mohou Bulhaři získat pouze z Říma. Ve věci patriarchy odkázal delegaci na pozdější dobu, až prý se křesťanství v Bulharsku dostatečně rozšíří a budou jmenováni biskupové. Do Bulharska s Borisovými vyslanci přišla i papežská misie vedená biskupem portským Formosiem a biskupem populonským Pavlem. V roce 867 poslal král Ludvík Němec do Bulharska početnou skupinu duchovních, která se ihned dala do práce. Byzantský císař Michal III., ke kterému Boris poslal posly, vyslovil ostrý protest proti odklonění se Bulharska od východní církve, načež kníže řecké duchovní vyhostil z Bulharska.

Bulharský chán Omurtag odmítá křesťanské misionáře z řad válečných zajatců, miniatura madridského rukopisu Kroniky Ioanna Skylitzese

Pro patriarchu Fotia znamenal Borisův příklon k Římu velkou porážku, která měla dalekosáhlé důsledky, protože značně prohloubila rozpor mezi západní a východní církví. Od května do září 867 zasedal v Konstantinopoli koncil východních církví (*synoda*), na kterém byli duchovní a přívrženci římské církve prohlášeni za schizmatiky, odpadlíky a heretiky (kacíře) a samotný papež Mikuláš I. byl dán do klatby (*anathema*).

Bulharsko však nezůstalo ve svazku s římskou církví dlouho. Po smrti Mikuláše I. požádal Boris jeho nástupce Hadriána II. (867–872), aby jmenoval bulharským arcibiskupem biskupa Formosia, což papež odmítl s formálním odůvodněním, že jej nemůže osvobodit od povinnosti portského biskupa. Boris proto požádal, aby byl za arcibiskupa vysvěcen diakon Marin, který byl v roce 866 vyslán jako člen zvláštního papežského poselstva k císaři Michalovi III., avšak mise nebyla vpuštěna na byzantské území, a Marin proto zůstal jistý čas v Bulharsku. Papež však již v únoru 868 odmítl i Marinovu kandidaturu. V roce 869 papež navrhl jmenovat arcibiskupem jakéhosi Silvestra, který však měl zároveň získat právo jmenovat na své místo jinou vhodnou osobu, ovšem vyjma Formosia a Marina, avšak bylo již

Pokřtění Bulharů, miniatura z Kroniky Konstantina Manassese, 15. století

zřejmě pozdě, neboť Boris zatím začal hledat cestu ke smíření s Konstantinopolí. Tam byl mezitím v roce 867 svržen a zabit Michal III., jehož pád znamenal i konec Fotia. Na trůn se dostal císař Basileios I. Makedonský (867–886), který se na jedné straně snažil urovnat roztržku s Římem a dočasně se s ním smířil, současně ale chtěl přimět Borise k návratu do lůna východní církve. Spor mezi západní a východní církví a otázku příslušnosti Bulharů měl urovnat ekumenický koncil, který byl zahájen v Konstantinopoli 5. října 869. Na tomto sněmu měli ovšem představitelé východní církve předem zajištěnou většinu. Boris souhlasil s návratem do východní církve. Proto formální rozhodnutí koncilu v tomto smyslu učiněné 4. března 870 nemohlo být pro nikoho překvapením.

Borisovi se nepodařilo prosadit vytvoření samostatného patriarchátu. Bulharská církev byla formálně podřízena konstantinopolskému patriarchovi, získala však vlastního arcibiskupa a tím i církevní autonomii, která již v této době byla ve formující se pravoslavné církvi mnohem větší než v západní církvi katolické. Sídlem arcibiskupa se stala Pliska, když však bylo roku 893 hlavní město přeneseno do Preslavi, stalo se arcibiskupským sídlem toto město. Církevní koncil v letech 878–879 rozhodl, aby bulharští biskupové nebyli zapisováni do seznamu biskupů konstantinopolského patriarchátu, čímž byla potvrzena relativní samostatnost bulharské církve. První arcibiskup Josif (Stefan) sice pocházel z řad byzantského duchovenstva a byl ustanoven přímo Fótiovým nástupcem, cařihradským patriarchou Ignatiem,

avšak všichni další arcibiskupové byli již Bulhaři a volila je arcibiskupská synoda duchovních. Počet bulharských biskupství (eparchií) není přesně znám, avšak v životopise svatého Klimenta, biskupa v Ochridu, se uvádí, že Boris založil celkem sedm katedrálních kostelů, které by měly odpovídat i počtu biskupství.

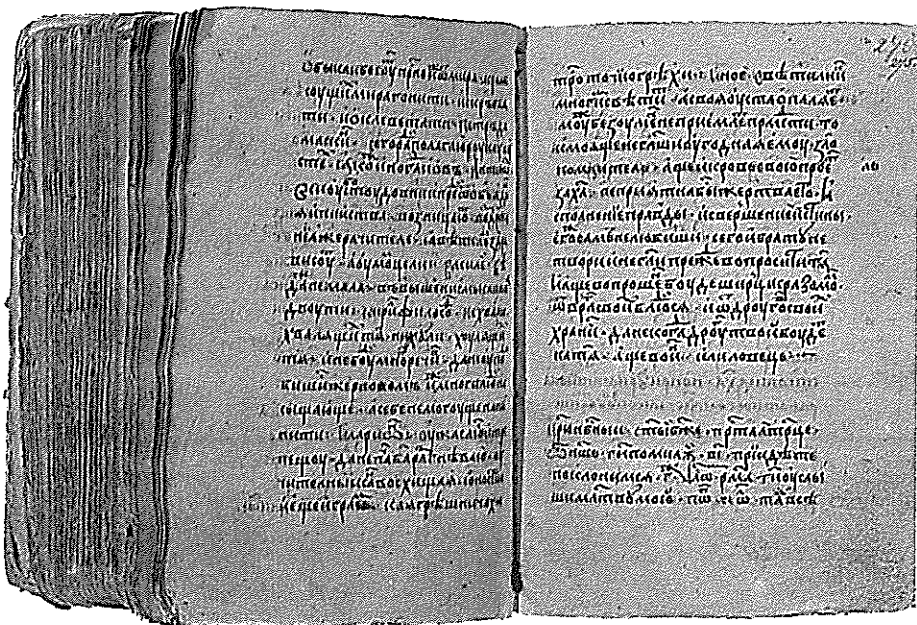
VZNIK SLOVANSKÉHO PÍSM A ROZVOJ PÍSEMNICTVÍ

Přijetí křesťanství přispělo i k růstu vzdělanosti, protože k šíření nového náboženství bylo zapotřebí bohoslužebných knih přeložených do srozumitelného jazyka místního obyvatelstva. Tím byl za Borise již jednoznačně jazyk slovanský. Protože, jak již víme, řecká abeceda neměla potřebné znaky pro slovanské hlásky, bylo nejprve třeba vytvořit zvláštní slovanské písmo.

Vytvoření prvního slovanského písma a vznik slovanského písemnictví je spojeno s osobnostmi dvou soluňských bratří – Konstantina (826 nebo 827–869) a Metoděje (815–885), synů místního hodnostáře (podstratěga). Oba bratři získali na svou dobu vynikající teologické a filosofické vzdělání: Konstantin se jako duchovní se svým učitelem patriarchou Fótiem zúčastnil misie k Arabům („Saracénům“) a Chazarům, při které plnil ve službách Byzance i diplomatické poslání, Metoděj se nejprve věnoval politické činnosti, avšak později vstoupil do kláštera. Okolí Soluně a do značné míry i samotná Soluň byla tehdy slovanským městem. Někteří badatelé předpokládají, že oba bratři byli rovněž alespoň částečně slovanského původu, což však nelze dokázat. Slovanský jazyk jim každopádně nedělal potíže a rozhodli se věnovat misijní činnosti mezi Slovy. Snad v roce 855 Konstantin vytvořil na základě řecké minuskuly, ke které přidal zvláštní znaky pro specifické slovanské hlásky, první slovanské hláskové písmo, nazývané dnes hlaholicí (od *glagol*, dnes sloveso). Využil jazyk, kterým se hovořilo v okolí Soluně, a začal do něj překládat bohoslužebné knihy.

Širší příležitost pro uplatnění slovanského písma se naskytl, když někdy v letech 861–862 vyslal moravský kníže Rastislav posly k císaři Michalovi III. se žádostí o poslání misionářů, kteří měli paralyzovat vliv misí západní církve. V roce 863 Konstantin a Metoděj skutečně přišli na Moravu a zahájili zde misijní činnost. Jazyky, kterými hovořili příslušníci jednotlivých slovanských kmenů, byly tehdy ještě vzájemně zcela srozumitelné, a tak při používání jazyka z okolí Soluně nenarazili na Moravě na žádnou jazykovou bariéru. Činnost obou bratří měla velký politický význam. V roce 864 totiž Ludvík Němec s požehnáním samotného papeže zahájil novou výpravu proti Rastislavovi, který sice nakonec uznal jeho svrchovanost, fakticky však zůstal nezávislým panovníkem (svůj význam měla zřejmě i skutečnost, že Bulhaři, s jejichž pomocí Ludvík Němec počítal, se nakonec výpravy nezúčastnili, neboť hrozilo tažení byzantského vojska do Bulharska). Činnost obou bratří se navíc stala trnem v oku bavorskému duchovenstvu. V roce 867 se oba bratři vypravili na další cestu, aby získali vyšší církevní hodnosti, neboť Konstantin v té době zřejmě ještě ani nebyl duchovním. Jejich cesta vedla nejspíše do Konstantinopole, i když podle některých badatelů není vyloučeno, že směřovali nejprve do Říma. V Benátkách, odkud chtěli pokračovat v cestě po moři, měli několik

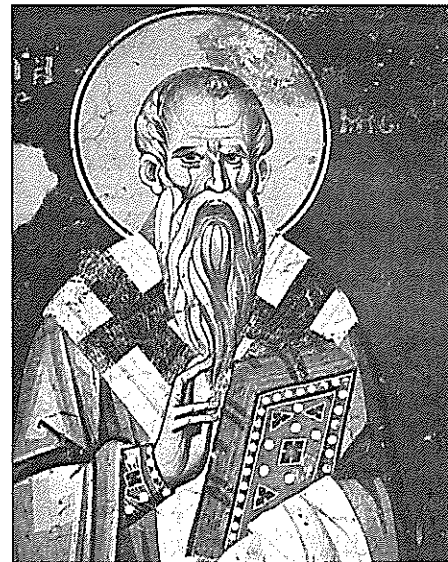

Rukopis č. 1287 s texty Konstantina Filosofova, Pogodinova sbírka, Knihovna Saltykhova-Ščedrina, Petrohrad

disputací s římskými duchovními, kteří odmítali myšlenku používání jiného bohoslužebného jazyka než hebrejského, řeckého či latinského, a zde je také zastihlo pozvání papeže Mikuláše I. Oba bratři ho přijali, ale než došli do Říma, papež Mikuláš I. zemřel. Jeho nástupce Hadrián II. po delším váhání slovanskou bohoslužbu schválil a na jaře 868 vysvětil Metoděje a jeho žáky, kteří jej doprovázeli, na kněze. Konstantin v Římě vstoupil do kláštera, přijal mnišské jméno Cyril (Kirilos) a v únoru 869 zemřel. Metoděj, kterého papež jmenoval panonským (moravským) arcibiskupem, se vrátil na Moravu (návrat se zkomplikoval jeho dočasným zajetím, zorganizovaným bavorskými biskupy), kde zemřel 6. dubna 885 uprostřed sporů s duchovními latinského západního obřadu; na Moravě po sobě zanechal mnoho žáků. Ještě před Metodějovým návratem došlo ke změně na knížecím stolci, když se vlády zmocnil roku 870 Rastislavův synovec Svatopluk I. (870–894), jenž se nakonec přiklonil k západní liturgii. Na intervenci papeže Štěpána V. (885–891), který odsoudil slovanskou liturgii i samotného Metoděje, začal pronásledovat Metodějovy žáky. Metodějovi stoupenci Kliment, Naum, Angelarij (Angelarius), Gorazd, Lavrentij a jejich žáci byli v zimě 885–886 vypovězeni z Moravy. Vyhnaným poskytl azyl Boris I.

Vyhnaní Metodějových žáků z Moravy se ukázalo být pro Bulharsko pozhánáním. Vůdčí osobností se stal Kliment, původem Slovan, který se usadil se svými žáky v klášteře svatého Pantelejmona při Ochridském jezeře. Zde založil nový chrám a školu, odkud se křesťanství a slovanská liturgie šířily především

mezi makedonské Slovany. Další Metodějův žák, Naum, původem Slovan z Moesie, založil školu v Plisce, která byla později přenesena do Preslavi. Obě školy – ochridská i preslavská – se staly centry vzdělanosti. Pro budoucnost měla velký význam reforma slovanského písma provedená Metodějovými žáky někdy koncem 9. století. Konstantinova hlaholice se ukazovala pro každodenní potřebu jako příliš komplikovaná, a proto kombinací řecké alfabety, původní hlaholice a písmen hebrejské abecedy pro hlásky *b*, *š*, *č*, *c* (z hebrejských písmen bét, šin, cade) vznikla nová abeceda, nazvaná na Konstantinovu počest *kirilici* (cyrilici). Zjednodušená verze kirilice se používá v Bulharsku dodnes. V mutacích, potřebných pro vyjádření hlásek v bulharštině neexistujících, byla kirilice převzata i v jiných zemích, především v Rusku a v Srbsku.

Svatý Kliment Ochridský, nástěnná malba v kostele sv. Klimenta v Ochridu, 1296

ROZVOJ BULHARSKÉHO PRÁVA

Vznik slovanského písma umožnil přeložit do slovanského jazyka (staroslověnštiny) nejen náboženské, ale i právní texty byzantského původu, které se v některých případech používaly již dříve v řeckém originálu. Takovým spisem byla především *Ekloga*, výbor zákonů z doby Lva III. a jeho syna Konstantina V., týkající se majetkového, dědického, rodinného a trestního práva a procedurálních předpisů. Další právní normou byl *Zemědělský zákon*, vytvořený rovněž v Byzanci v 8. století, který reguloval právní vztahy při vlastnictví půdy a rovněž postavení závislých nájemců. Zemědělský zákon byl vlastně kodifikovaným svodem zvykového práva. Z jeho ustanovení je patrné i upevňování feudální závislosti rolníků, kteří za nájem půdy museli odvádět jednu desetinu, ale někde i celou polovinu výnosu. Zákon dokazuje i existenci bezzemků, pracujících za odměnu na polích velkých pozemkových vlastníků. Do Bulharska byl přenesen i byzantský *Nomokanon*, obsahující předpisy světského a církevního práva.

Sjednocením různých přenesených byzantských zákonů a slovanského zvykového práva vznikl koncem 9. století *Zakon sudnyj ljudom* – *Zákon na souzení lidí*, který nám umožňuje učinit si představu o bulharské společnosti. Kníže byl absolutním pánem s mocí zákonodárnou, výkonnou i soudní. Křesťanství bylo jediným povoleným náboženstvím, staré pohanské obřady byly zakázány, vesnice, kde by se prováděly pohanské obřady, měla připadnout místnímu kostelu. Tak jako všude jinde v tehdejší Evropě existoval již

rozdíl mezi svobodnou šlechtickou půdou a půdou, kterou obhospodařovali rolníci pro vlastní potřebu. Selská obec byla právníckou osobou s kolektivní zodpovědností.

ROZMACH BULHARSKÉHO STÁTU

V roce 888 se Boris I. rozhodl vzdát vlády a odejít do kláštera. Nástupcem se stal jeho nejstarší syn Vladimír (Vladimir; 889–893), pohanským jménem Rastate, který se však ukázal jako neschopný. Kromě toho se rozhodl obnovit pohanství a začal pronásledovat křesťany. Nejmladší Borisův syn Symeon přiměl otce, aby vyšel z kláštera a zasáhl proti Vladimírovi. Ten byl Borisem skutečně svržen a na knížecí stolec dosedl Symeon. Změnu na trůně formálně potvrdil v roce 893 sněm (*śabor*), který se sešel v Preslavi, o jehož složení a pravomoci však nic nevíme. Boris se pak vrátil do kláštera, kde v roce 907 zemřel.

Symeon I. (Simeon; 893–927) patří nepochybně k nejvýznamnějším bulharským panovníkům, což dokazuje i to, že byl později označován jako Symeon Veliký. Mládí prožil v Konstantinopoli-Cařihradu (tak nazývali bulharští Slované byzantské hlavní město, a tak ho budeme jmenovat v dalším popisu středověkých dějin), kde se mu dostalo vynikajícího vzdělání; význam této etapy Symeonova života nejlépe vynikne, jestliže si uvědomíme, že v západní Evropě byli šlechtici i panovníci až na výjimky ještě dlouho zcela negramotní. Symeonovou snahou bylo povznést Bulharsko tak, aby se vyrovnalo Byzanci, která stále ještě představovala vrchol tehdejší křesťanské kultury a civilizace.

Vítězství Bulharů vedených carem Symeonem nad Byzantinci v bitvě u Acheloy roku 917, miniatura madriidského rukopisu Kroniky Ioanna Skylitzese, 12.–13. století

V oblasti zahraniční politiky byl Symeon hned na počátku své vlády zatážen do války s Byzancí. V pozadí tohoto konfliktu tentokrát nebyla snaha rozšířit území, ani získat kořist, příčiny byly ekonomické. Mezi Bulharskem a Byzancí existovaly čilé obchodní styky: Bulhaři dodávali do Byzance suroviny, otroky, dobytek, obilí, vosk, med a kůže a kupovali za ně především kovové předměty, zbraně a luxusní tkaniny. Kromě toho vedla přes Bulharsko důležitá cesta do střední a západní Evropy, což znamenalo rovněž tranzit zboží. V roce 894 byzantský císař Lev VI. (886–912) pronajal cla z obchodu řeckým obchodníkům, kteří pak celý obchod soustředili do Soluně, kde vymáhali mnohem větší poplatky. Bulharsko tím hospodářsky velmi trpělo. Symeon se pokusil s císařem vyjednat, avšak bez úspěchu, následoval tedy vojenský konflikt. Byzanc nebyla na tuto válku připravena, protože opět musela bojovat proti Arabům. Proti Bulharům byla vyslána armáda pod velením vojevůdce Krinitase, v jehož vojsku bylo velké množství Chazarů. Symeon tuto armádu kdesi v Thrákii porazil, samotný Krinitas v boji padl a zajaté Chazary poslal Symeon s uřezanými nosy zpět do Cařihradu. Avšak Byzanc se obrátila o pomoc k maďarským kmenům, kočujícím tehdy mezi Besarabií a Karpaty. Maďarské posily byly na byzantských lodí v roce 895 přepraveny do ústí Dunaje a vysazeny na jeho pravém (jižním) břehu, odkud se rozlily po Bulharsku a strašným způsobem je zpusťily. Symeon byl proto nucen uzavřít s Byzancí mír, avšak aby se zbavil Maďarů, uzavřel spojenectví s jinými kočovníky, žijícími do té doby na východ od Maďarů – Pečeněhy. Pod tlakem Pečeněhů Maďaři nejen opustili Bulharsko, ale vyklidili i svá původní sídla na východě a usídlili se v Panonské nížině. Potom se Symeon obrátil znovu proti Byzanci a porazil řecká vojska u Bulgarofygu (896). Lev VI. byl nucen uzavřít mír, ve kterém se zavázal odstranit diskriminační opatření proti obchodu s Bulharskem. Když pak roku 904 arabští piráti napadli a vyplnili Soluň, pokusil se Symeon připojit toto významné byzantské město ke své říši. To se mu sice nepodařilo, získal však rozsáhlá území v Makedonii, takže hranice Bulharska probíhala jen 20 kilometrů severně od Soluně. Bulharský stát dosáhl na západě Jaderského moře v dnešní Albánii a na severu Karpaty, byť je více než pravděpodobné, že oblasti osídlené kočovnými Maďary ve skutečnosti patřily k Bulharsku jen formálně.

Úspěšné zakončení války proti Byzanci umožnilo Symeonovi věnovat se dalšímu upevnění státu. Za jeho vlády můžeme pozorovat vzestup některých měst jako například Sredce (Sofie), Plovdivu, Odrinu (Adrianopole), na západě pak Ochridu a Kosturu. Bulharsko se tehdy definitivně stalo státem slovanským, přičemž slovanské obyvatelstvo žijící trvale, či alespoň dlouhodobě v hranicích bulharského státu zřejmě získalo i určité vědomí sounáležitosti. Vznikla tak postupně středověká bulharská národnost. Kvalitativně šlo o vyšší formu vývoje jihoslovanských kmenů, které zcela pohltily kmeny prabulharské. Vědomí této nové „bulharskosti“ ovšem nelze přeceňovat. Rozhodující i nadále byla především stavovská příslušnost, teda to, zda šlo o osobu osobně svobodnou a „urozenou“ (šlechtickou), nebo neurozenou. Velmi silné bylo u vesnického obyvatelstva místní vědomí, které zřejmě vytlačilo vědomí kmenové příslušnosti. Vesnické občiny žily stále v podmínkách patriarchální uzavřenosti a měly minimální kontakt s okolím.

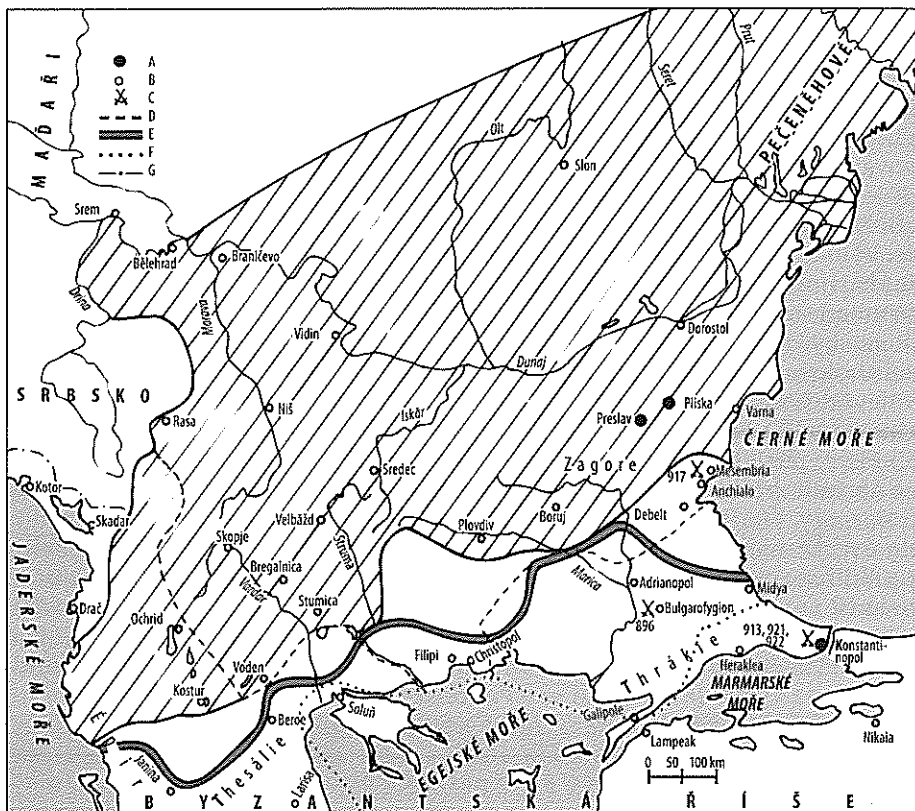
Olovená pečeť cara Petra I., 10. století

Pramen poznání Jana z Damašku, Presbyter Gregorij Kozma, jenž přeložil oktateuch, biskup Konstantin, zvaný Preslavský, který sepsal sbírku kázání na námět evangelií a Černoryzec Chrabr, autor spisu *O písmenech*, pojednávajícím o oprávněnosti slovanšské abecedy a písma. Vedle preslavské školy i nadále existovala již zmíněná škola ochridská, vedená biskupem Klimentem Ochridským, který zemřel roku 916 (kulturní vývoj je podrobně rozebírán ve zvláštní kapitole).

Závěr Symeonovy vlády se odehrál opět ve znamení nové války s Byzancí. Za nedospělého Konstantina VII. (zvaného později Porfyrogennétos; vládl v letech 912–959) se v Byzanci ujal vlády jeho strýc Alexander, který přestal dodržovat smlouvy s Bulharskem. V roce 913 přitáhnul Symeon s vojskem až k Cařihradu, kde však zatím Alexander zemřel a nový regent Nikola Mystik uzavřel se Symeonem mír. Měl být ještě stvrzen sňatkem mladičkému císaři se Symeonovou dcerou, ale císařova matka Zóe, která se ujala vlády roku 914, dohodu o zasnoubení zrušila. Symeon odpověděl novou válečnou výpravou do byzantských držav v Makedonii a v dnešní Albánii a zmocnil se Adrianopole v Thrákii. Navíc 20. srpna 917 zničil bulharský kníže byzantská vojska v bitvě na řece Acheloj.

Tažení Symeona proti Cařihradu a jeho sňatkovou politiku nelze chápat jen jako pokračování soupeření dvou států – Bulharska a Byzance. Císař byl dědicem někdejší univerzální římské říše a činil si nárok být hlavou všech křesťanských panovníků. Pravda, toto postavení bylo minimálně od korunovace Karla Velikého v Římě roku 800 a vzniku konkurenčního císařství na Západě velmi sporné dokonce i teoreticky, nicméně v oblasti východního křesťanství byla nepochybně hodnota císaře hodnocena jako vyšší než tituly ostatních světských panovníků. Symeonova snaha protlačit se do vládnoucí císařské rodiny a tím i možnost získat pro sebe či pro své děti nárok na císařskou korunu byla tak i výrazem jeho osobních ambic, podepřených ovšem silnou pozicí bulharského státu, který byl považován v souladu s dobovými celoevropskými představami vlastně za jeho soukromý majetek.

Přes úspěchy, kterých Symeon dosáhl, se mu nepodařilo stát se tchánem Konstantina VII., a vybudovat tak eventuálně v budoucnu spojenou bulharsko-byzantskou říši, neboť v roce 919 na sebe strhl v Cařihradě vládu admirál Roman (Rómanos) Lakapenos. Ten oženil císaře se svou dcerou a stal se vedle literárně nadaného, avšak politicky bezvýznamného Konstantina VII. Porfyrogennéta, „spoluvládce“ říše jako císař Roman I. (920–944). Symeon na to reagoval tak, že přijal podle byzantského vzoru titul „cara a samodržce“, tedy „císaře a samovládce“ (*basileus kai autokratór*) Bulharů a Řeků. Titul „car“, kterým měla být původně vyjádřena rovnocennost Bulharska s byzantskou

Bulharský stát v druhé půli 9. století a na začátku 10. století (A hlavní města; B jiná důležitá města; C důležité bitvy s datem; D byzantsko-bulharská hranice na poč. vlády Borise I. roku 852; E byzantsko-bulharská hranice v roce 904; F rozsah největších výbojů cara Symeona proti Byzancii roku 927; H hranice Byzance v Dalmácii). Šikmo šrafovaná plocha: Bulharsko v době přijetí křesťanství

Příslušnost k vyššímu „celobulharskému“ celku si obyvatelstvo uvědomovalo především jako něco, co je všem místním komunitám společné. Odlišnost od jihoslovanských kmenů žijících na severozápadě od Bulharska, ze kterých se postupně vytvářela středověká srbská národnost, si zřejmě obyvatelstvo uvědomovalo minimálně, přičemž prvořadý význam měla ta skutečnost, že tyto kmeny nespádaly pod pravomoc bulharského knížete, ale pod svrchovanost srbských knížat Rašky a Zety.

Za vlády Symeona I. došlo k nebývalému rozmachu bulharské kultury a slovanšské vzdělanosti. Hlavní město Bulharska bylo přeneseno z Plisky do Preslavi, což mělo i symbolický význam: nové hlavní město mělo zdůrazňovat novou víru – křesťanství, oproti staré „pohanské“ Plisce. Preslav byla vybudována s nebývalou nádhrou s cílem vyrovnat se svou výstavností Cařihradu. V Preslavi se zformovala „literární“ škola, ve které vynikli zejména Jan Exarch, který přeložil

Letecký pohled na základy kostela a při něm ležícího opevněného sídla bojara Mostiče u Preslavi

řší, pak používali všichni Symeonovi nástupci. Rovnoprávnost s Byzancí byla vyjádřena i skutečností, že preslavský arcibiskup byl povýšený na patriarchu. Válka s Byzancí pak pokračovala, přičemž Symeon opakovaně činil nájezdy až k Cařihradu a odmítal Romanovy návrhy na mír. Byzanci se podařilo získat za spojence srbského knížete Pavla a když jej Symeon porazil, našel Cařihrad nového spojence v chorvatském králi Tomislavovi (asi 910–928), který v roce 926 Symeonovu armádu porazil. O rok později Symeon zemřel.

POČÁTKY ÚPADKU BULHARSKA

Symeonův syn Petr I. (927–970) však uzavřel s Byzancí mír. Bulharsko jím získalo v dnešní řecké Makedonii část egejského pobřeží na východ od Soluně a s výjimkou pobřežního pruhu u Drače téměř celou Albánii. Naproti tomu Byzanc získala zpět Adrianopol (Odrin) s okolím. Mír mezi Bulharskem a Byzancí byl ještě upevněn sňatkem cara Petra s Marií, vnučkou spolucísaře Romana I. Lakapena. Byzanc uznala Petra za „cara Bulharů“, což však bylo vlastně méně než titul jeho otce, který se považoval za rovnocenného s byzantským císařem. Na druhé straně tento „nižší titul cara“ byl zpravidla kladen na úroveň západoevropské hodnosti krále (*rex*), a ta znamenala zase mnohem více než jen pouhého knížete-vladaře.

Za Symeona I., respektive na počátku vlády Petra I., první bulharský stát dospěl do svého zenitu a přeměnil se v regionální mocnost, soupeřící s Byzancí.

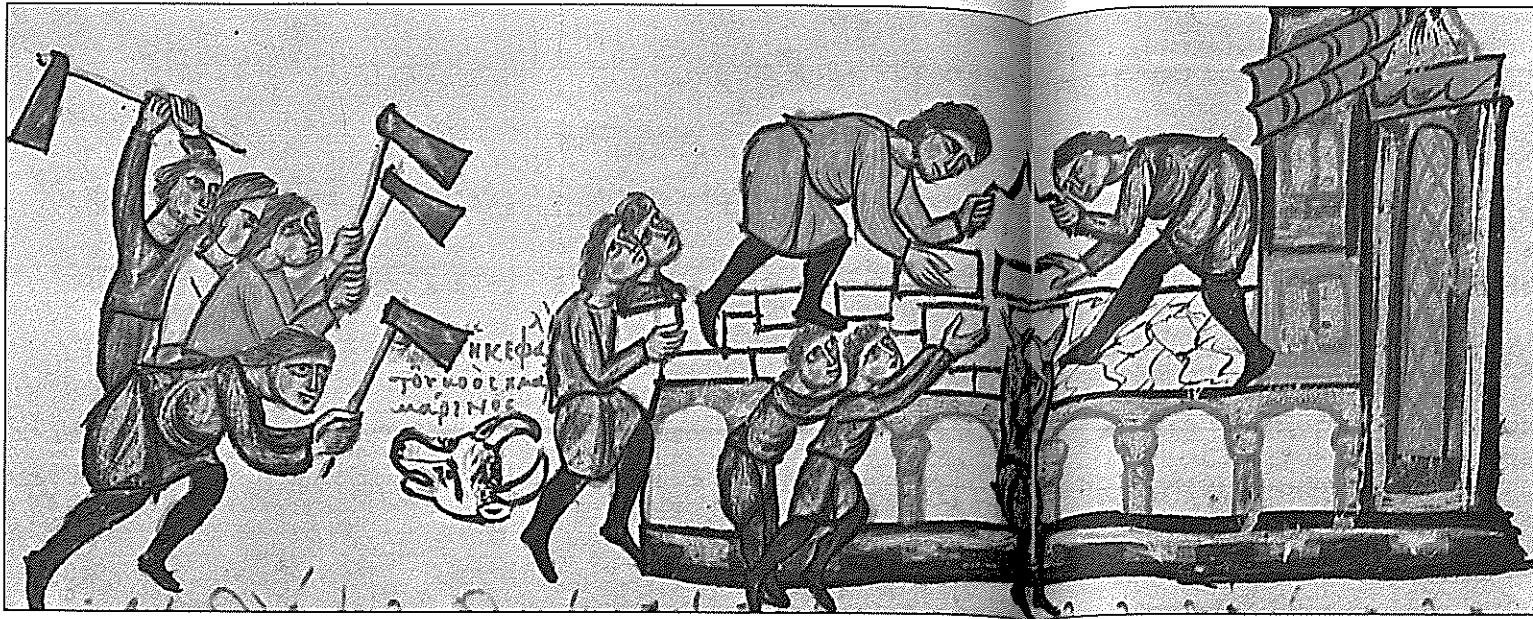
Především období Symeonovy vlády bývá tradičně – byť samozřejmě do značné míry idealizovaně – pokládáno za bulharský „zlatý věk“. Avšak již za vlády jeho nástupce Petra vidíme počátky úpadku. Petr v žádném případě nedosahoval vladařských kvalit svého otce a zdá se, že naopak pod vlivem své manželky Marie se rychle dostával do závislosti na Byzanci, se kterou nyní bylo Bulharsko v dlouholetém přátelském, ba spojeneckém svazku. Bojaři, jejichž moc byla za Symeona omezena, se snažili posilovat svoje pozice, přičemž jako jednu z možností viděli sesazení Petra z trůnu. Hned na počátku Petrovy vlády byla vnitřní stabilita státu ohrožena pokusem nejmladšího Symeonova syna Ivana zmocnit se vlády, ale převrat byl odhalen a rychle potlačen. Brzy nato došlo k novému pokusu o vzpouru, vedenou tentokrát Symeonovým prvorozeným synem Michalem, zbaveným ještě za otcova života nástupnictví. I ten ztroskotal, neboť Michal nenadále zemřel, ale během vnitřních zmatků od Bulharska odpadly části dnešního Srbska, připojené za Symeona. Ještě tíživější dopad měly loupeživé vpády Maďarů na Balkánský poloostrov, které sice mířily především proti Byzanci, avšak trpělo jimi i Bulharsko, tehdy oficiálně byzantský spojenec, protože nájezdníci museli vždy projít bulharským územím. V roce 934 Maďaři přitáhli za divokého plenění přes Thrákiu až k Cařihradu, odkud odešli až po vyplacení vysokého výpalného ve zlatě. V roce 943 následoval další vpád, po kterém se Byzanc i Bulharsko zavázaly platit Maďarům poplatek. Ve stejném roce se proti Byzanci vypravil kyjevský kníže Igor, k němuž se přidali i divocí Pečeněhové, avšak cařihradská vláda vypravila k ruskému vládci poselstvo, které jej dary přimělo k návratu, což se však netýkalo Pečeněhů, kteří začali pustošit Bulharsko; nakonec byli Pečeněhové v severní Dobrudži poraženi a odtáhli. Byzantský císař Konstantin VII. se zatím pokusil pacifikovat Maďary a získat je pro křesťanství, avšak jen s malým úspěchem. Teprve když roku 955 německý král (a od roku 962 západní „římský“ císař) Ota I. (936–972) porazil Maďary na řece Lechu, podařilo se definitivně zastavit i jejich postup na Balkáně.

Boje s Maďary a Pečeněhy oslabily spolu s vnitřními problémy bulharský stát. Bulharsko postupně ztrácelo zadunajská území, i když za Petra nepochybně přinejmenším značná část dnešního Rumunska ještě k němu náležela. Vědomí, že spolenectví s Byzancí nechrání dostatečně bulharské zájmy, zřejmě nakonec vedlo Petra k určité modifikaci politiky vůči Cařihradu, až doposud zcela přátelské. Bulharsko uzavřelo s Maďary dohodu, že v případě války Maďarů s Byzancí zůstane neutrální. Přesto představovali pro Bulharsko Maďaři i Pečeněhové neustálou hrozbu.

VNITŘNÍ POMĚRY V BULHARSKÉM STÁTĚ

Hlavním zdrojem obživy bulharského obyvatelstva zůstávalo tak jako všude jinde zemědělství. Z archeologických nálezů je dokázána existence většiny obilovin, včetně pšenice a žita, rozvinuté bylo též ovocnářství, dále se pěstovalo proso a vinná réva. Zemědělská výroba byla ovšem extenzivní a často nestačila pokrýt potřeby domácího obyvatelstva. Rozšířen byl i chov dobytka, koní k tahu i k jízdě a drobných domácích zvířat. Pozoruhodným se od 9. do 11. století stal rozvoj řemesel ve městech, hlavně v Plisce a Preslavi. Ve městech existoval čilý

Stavba dvorce, miniatura madridského rukopisu Kroniky Ioanna Skylitzese, 12.–13. století

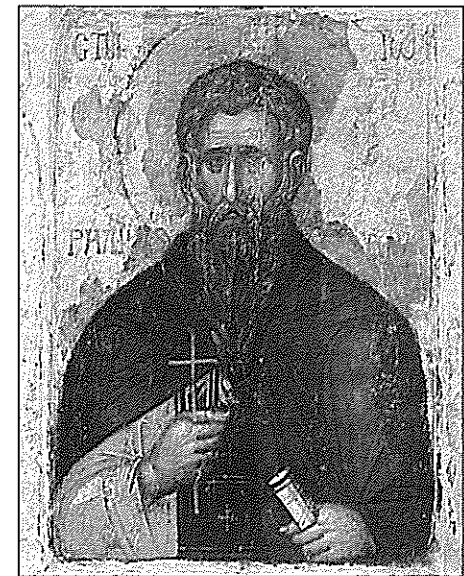
stavební ruch. Z dochovaných materiálů vyplývá rozvoj železářství, kovářství, hrnčířství, kamenictví, zlatnictví. Obecně nálezy svědčí o vysokém stupni materiální kultury.

Bulharsko bylo velmi chudé na naleziště drahých kovů, a proto se v tomto období prakticky nešetkáváme s existencí mincí domácího původu. Není pochyb o tom, že v Bulharsku kolovaly mince byzantské, avšak obchod měl v tomto období ještě převážně naturální charakter: zboží se vyměňovalo za jiné zboží.

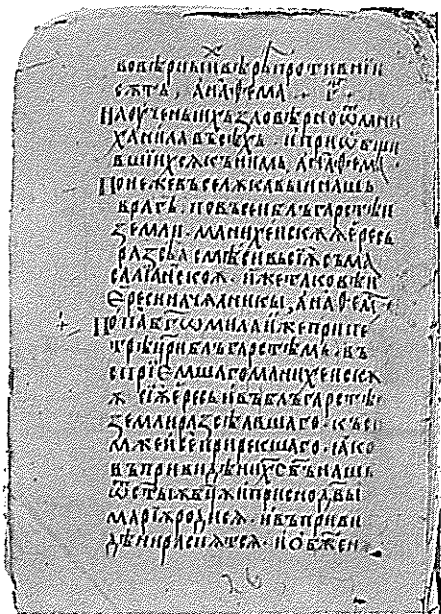
O sociálních a právních poměrech máme písemné zprávy teprve z doby byzantské nadvlády v 11. století, avšak dá se předpokládat, že zde oproti předcházejícímu období nedošlo k zásadním změnám. Největším vlastníkem půdy byl car, kterému zřejmě teoreticky patřila vůbec veškerá půda. Ve skutečnosti byla ovšem carská půda často darována nebo propůjčována jednak církevním institucím (biskupstvím, klášterům), jednak šlechtě. Rolníci byli nuceni odvádět z polí, která obdělávali, naturální rentu, která byla vyměřována z pěstovaných plodin; kromě toho měli i povinnosti vůči státu. Ty měly nejčastěji formu veřejně prospěšných prací konaných zdarma. Oproti staršímu období ztráceli rolníci osobní svobodu a stávali se nevolníky (*krepostni*), zcela závislími na svých pánech, ať již šlo o stát, respektive o cara, bojara nebo církevní vrchnost. Případy prodeje nevolníků bez půdy však nejsou známy.

hlášen za svatého a je považován za ochránce Bulharska. Avšak mnohem větší význam měla v Bulharsku bogomilská hereze. Jejím základem se stalo paulikánství, hereze vycházející z manicheismu a gnosticizmu. Název získala podle svého zakladatele Pavla ze Samosaty, který žil ve 3. století. Na Balkán se dostala s arménskými a syrskými kolonisty, které císař Konstantin V. usadil na bulharském pomezí, avšak v době cara Petra se v Bulharsku rozrostla v téměř novou církev. Zakladatelem nového učení v Bulharsku se stal jakýsi pop Bogomil, podle kterého se jeho pokračovatelé nazývali bogomilové.

Podstatou bogomilského učení byl důsledný dualismus boha a ďábla jako dvou nesmiřitelných principů dobra a zla. Bůh stvořil svět duchovní, kam patří i lidská duše, naproti svět hmotný, včetně oficiální církve a státu, je výtvořem ďábla. Bůh poslal na svět svého syna Ježíše Krista, který se však stal člověkem jen zdánlivě, a proto také jen zdánlivě zemřel na kříži a vstal z mrtvých. Lidstvo Ježíš vykoupil nikoliv tím, že pro jeho

Sv. Ivan Rilský, ikona, 13.–14. století

Anatéma proti popu Bogomilovi a jeho přívržencům

hříchy zemřel, ale svým učením, které dává člověku možnost návratu k Bohu. Po druhém Ježíšově příchodu na svět budou spaseni jen ti, kteří se vrátí k Bohu, tj. samotní bogomilové. Proto bogomilové odmítali mši, obřady, svátosti i svaté obrazy jako vynálezy ďábelské, sloužící ke klamání lidí, za dílo ďábelské považovali všechna světská nařízení, stát, soudy, bohatství a společenské rozdíly. Žili podle přísných mravních zásad, přičemž radikální bogomilové se živili jen rostlinnou potravou a odmítali nejen maso, ale i vejce, máslo a sýr. Bogomilové si časem vytvořili vlastní církevní organizaci: jednotlivé náboženské obce si volily správce, obce se sdružovaly do vyšších celků, které spravovali starci, zvaní bulharsky *djadove* (v latinské literatuře *seniores*). Obřady se skládaly z modlitby „Otče náš“, výkladu *Nového zákona*, čtení „bogomilské tajné knihy“ – apokryfního Janova evangelia (*Starý zákon*

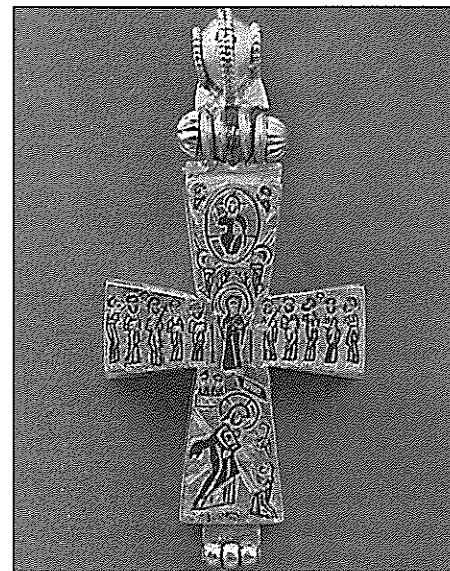
bogomilové vůbec neuznávali) a vzájemné kolektivní zpovědi. Členy sekty se stávali jen dospělí, kteří byli po patřičné přípravě přijati do kategorie „věřících“. Bogomilové neměli kněžstvo v pravém slova smyslu, protože neměli bohoslužbu, avšak velké vážnosti se těšili tzv. dokonalí (v řecké literatuře *teleioi*, v latinské *perfecti*), kteří se pak stávali kazateli a organizátory. „Dokonalými“ se mohli stát věřící, muži i ženy, kteří přísně zachovávali všechny předpisy bogomilství, vedli asketický život a pronikli hlouběji do podstaty učení. Protože dodržování všech předpisů a požadavků bogomilství bylo v každodenním životě obtížné, nebyl počet „dokonalých“ zřejmě velký.

I když bogomilové kladli důraz především na praktickou stránku života, který prožívali v askezi, vytvořili si postupně vlastní literaturu. Tato literatura se zachovala jen zlomkovitě, neboť bogomilské spisy byly jako kacířské zabavovány a ničeny. Autorem prvních knih byl zřejmě sám pop Bogomil, jak je zřejmé ze seznamu zakázaných knih, který vznikl na ruské půdě. Nejznámějším bogomilským spisem bylo již zmíněné *apokryfni* (= skryté, tajné, tj. oficiální církví neuznávané) *Janovo evangelium*, které se však zachovalo jen v pozdním latinském překladu z 12.–13. století, kdy se bogomilství ujalo i v Itálii a jižní Francii. Zde vzniklá nová sekta katarů byla totiž silně ovlivněná bogomilstvím. Další bohoslužebnou bogomilskou knihou byla *Katarská rituální kniha* (*Katarski trebnik*), která se zachovala rovněž ze 13. století v provensálském překladu. O bogomilství v samotném Bulharsku víme spíše z polemik vedených proti bogomilům duchovenstvem oficiální církve, zejména ze spisu Kosmy Presbytera.

Jak už bylo naznačeno, bogomilství je možné chápat jako reakci nižších a nemajetných vrstev na neuspokojivé sociální poměry a stav v církvi. I když řešení vidělo v obrácení se člověka „do sebe“, tedy v odpoutání se od „světských věcí“, byla tato nauka pro jakýkoliv středověký feudální stát nebezpečná. Kosma Presbyter o bogomilech napsal: „Učí neposlouchati vrchností, zatracují bohaté, nenávidí otců, rouhají se stařešinům, tupí bojary, prohlašují za mrzkost sloužiti caru a velí robům nepracovati pro pány.“ Z toho je vidět, že bogomilská nauka rozvracela už v teoretické rovině samotnou podstatu feudální společnosti, aniž by ovšem navrhovala nějaké jiné praktické řešení. V praxi byly bogomilské ideály ostatně ve větším měřítku neuskutečnitelné, protože masový odklon lidí od práce a ignorování státu by nutně muselo vyvolat chaos a rozvrat. Přesto v dobách cara Petra nebyly zásahy proti bogomilům zřejmě ještě příliš razantní, zejména pokud je porovnáváme s pozdějším obdobím.

ZTRÁTA SEVEROVÝCHODNÍCH OBLASTÍ. PŘENESENÍ CENTRA BULHARSKÉHO STÁTU DO MAKEDONIE

Čtyřicetileté období přátelství a spojení mezi Bulharskem a Byzancí bylo přerušeno po smrti neschopného císaře Romana II. (959–963), syna Konstantina VII. Porfyrogennéta, když moc v Cařihradě uchvátil generál Nikeforos Fokas, jenž se oženil s Romanovou vdovou a nechal se korunovat za spolucísaře s Romanovým nezletilým synem Basileiem II. jako Nikefor II. (963–969) a hodlal získat pro Byzanc zpět stará území. Doba byla neobyčejně vhodná k podobnému pokusu, neboť říše Arabů se rozpadla na řadu mezi sebou válčících států. Nikeforovi se podařilo obnovit byzantskou moc v Sýrii a dobýt na Arabech zpět i ostrovy Krétu a Kypr, čímž získal pod kontrolu celé východní Středomoří. Podobné plány měl i na Balkáně. Podle byzantského letopisce Lva Diakona vypukl konflikt v roce 967, když si bulharští poslové přišli pro každoroční poplatek, stanovený smlouvou z roku 927. Nikefor ho nejen odmítl zaplatit, ale nechal posly dokonce ztýrat a vyhnat. Potom ihned poslal vojsko do Thrákie, avšak k větším bojům zatím nedošlo, protože válka s Araby ještě neskončila. Byzanc si proto přizvala na pomoc proti Bulharům knížete Kyjevské Rusi Svjatoslava (945–972), jednoho z nejbojovnějších vládců tehdejší Evropy, jehož říše sahala

Zlatý křížek z Plisky, 10.–11. století

od řeky Oky a horní Volhy až ke Kaspickému moři. Svjatoslav sestavil armádu o více než 60 000 mužích, která se přeplavila po Dněpru do Černého moře a odtud podle pobřeží až k ústí Dunaje. V létě 968 překročilo jeho vojsko Dunaj. Ruský kníže obsadil Preslav a hodlal se zmocnit celého Podunají.

Svjatoslavovy síly se zřejmě zalekl Nikefor neméně než Petr. Proto došlo mezi Bulharskem a Byzancí k mírovým jednáním. Není zcela jasné, odkud vzela iniciativa, nicméně mír byl skutečně uzavřen. Jeho podmínky nejsou známy, dá se však předpokládat, že pro Bulharsko nebyly příznivé, neboť Petr byl nucen vyslat své dva syny Borise a Romana do Cařihradu jako rukojmí. Na druhé straně byly dvě bulharské kněžny zasnoubeny s byzantskými princí a Byzanc zřejmě poskytla Bulharům pomoc proti Kyjevské Rusi. Svjatoslav byl nucen se z Bulharska stáhnout, i když hlavním důvodem nebyla pravěpodobně síla bulharsko-byzantského spojení, ale hrozící vpád Pečeněhů do Kyjevské Rusi.

Již v následujícím roce 969 však Svjatoslavovo vojsko znovu vtrhlo do Bulharska. Když se o nové pohromě dověděl car Petr, byl raněn mrtvicí, kterou sice přežil, avšak nebyl schopen dále vládnout. Uchýlil se do kláštera, kde 30. ledna 970 zemřel. Krátce před jeho smrtí došlo ke změně i na byzantském trůně: v noci z 10. na 11. prosince 969, právě když do Cařihradu dorazily obě bulharské kněžny zasnoubené s byzantskými princí, došlo k vojenskému převratu. Nikefor II. byl zavražděn a trůnu se zmocnil vojevůdce Jan Cimiskés, který byl prohlášen za císaře Jana I. (969–976).

Petra zastihla smrt v okamžiku, kdy zemi hrozil nový Svjatoslavův vpád a kdy na účinnou obranu proti němu nemělo Bulharsko již dostatečné síly. Kromě toho v této době došlo k vážnému narušení územní jednoty státu na západě, kde se vlády zmocnili bojaři David, Mojžíš (Moisej), Áron a Samuel (Samuil),

Vpád ruského knížete Svjatoslava do Bulharska roku 969, miniatura vatikánského přepisu Kroniky Konstantina Manassese

Tažení císaře Jana I. Cimiska proti bulharskému hlavnímu městu Preslav roku 971, miniatura vatikánského přepisu Kroniky Konstantina Manassese

synové správce (kométa) sredecké oblasti. K těmto tzv. komitopolům, jak je nazývají byzantské prameny, se přidala i část bulharské šlechty. Vznik nového samostatného státu v Makedonii nemohla samozřejmě Byzanc potřebovat, a proto souhlasila s návratem Petrových synů Borise a Romana do Bulharska a s dosazením prvního z nich na trůn. Sídlním městem Borise II. zůstal i nadále Preslav.

Na jaře 970 Svjatoslav znovu zaútočil. Jeho vojsko nejprve dobylo Preslav, kde upadli do zajetí jak Boris II., tak i jeho bratr Roman. Ruský kníže pak zanechal v Preslavi silnou posádku pod velením svého vojevůdce Svjenalda (Svěněld) a vydal se na další tažení, tentokrát proti Byzancí, překročil Starou planinu a dobyl Plovdiv. Potom jeho vojska zpusťovala Thrákií a vydala se na pochod směrem k Adrianopoli, kde však byla zastavena a v bitvě u Arkadiopole po těžkých bojích poražena. Zároveň císařská armáda na jaře 971 připlula do ústí Dunaje, aby zabránila příchodu ruských posil. Císař Jan I. Cimiskés pak s vojskem postupoval přes Thrákií, překročil Starou planinu a oblehl Preslav, hlásaje všude, že přichází osvobodit Bulharsko od Svjatoslavových vojsk. Ruská posádka v Preslavi pod vedením Svjenalda se bránila hrdinsky, avšak marně. Na Velký pátek roku 971 (14. dubna) císařští vojáci ztekli hradby, pobili posádku a osvobodili cara Borise II. i jeho bratra. Svjenaldovi se zbytkem vojska se podařilo zachránit se útekem k Svjatoslavovi, který byl nucen ustoupit k Drástáru (Dorostolu) a po urputných bojích požádat v létě 971 obléhajícího Jana I. o mír. Ten byl skutečně uzavřen a Svjatoslavovi, když propustil všechny

Vojsko cara Samuela při útoku na Soluň, při které byl zabit byzantský velitel Jiří Taronit, Madridský rukopis Kronika Ioanna Skylitzese, 12.–13. století

zajatce, bylo císařem povoleno odplout se zbytkem armády zpět na Rus. U tzv. dněperských prahů však bylo jeho vojsko přepadeno Pečeněhy a v boji s nimi Svjatoslav padl.

Tvrzení císaře Jana Cimiska, že přišel Bulharsko osvobodit od Rusů, se velmi rychle ukázalo jako velmi problematické. Nešlo jen o to, že s výjimkou západních oblastí, nacházejících se pod vládou „komitopolů“, byla nyní celá země obsazena byzantskou armádou. Císař se triumfálně vrátil do Cařihradu, kam nechal odvést i oba bratry Borise a Romana. Na hlavním náměstí po děkovaných motlitbách osobně snal z hlavy Borise II. carskou korunu na znamení, že Bulharsko se opět stává pouhou byzantskou provincií. Potom Borisovi udělil titul magistra a vřadil jej do řad cařihradské aristokracie. Hůře dopadl jeho bratr Roman, kterého nechal císař vyklestit. Rovněž patriarcha Damjan byl zbaven hodnosti a bulharská církev byla znovu podřízena konstantinopolskému patriarchovi.

Další vývoj Bulharska, zejména pak osudy té části, která se ocitla pod vládou „komitopolů“, není příliš jasný. Víme jen, že v roce 973 byli jejich poslové u římskoněmeckého císaře Oty I. Zřejmě se pokoušeli získat pomoc proti

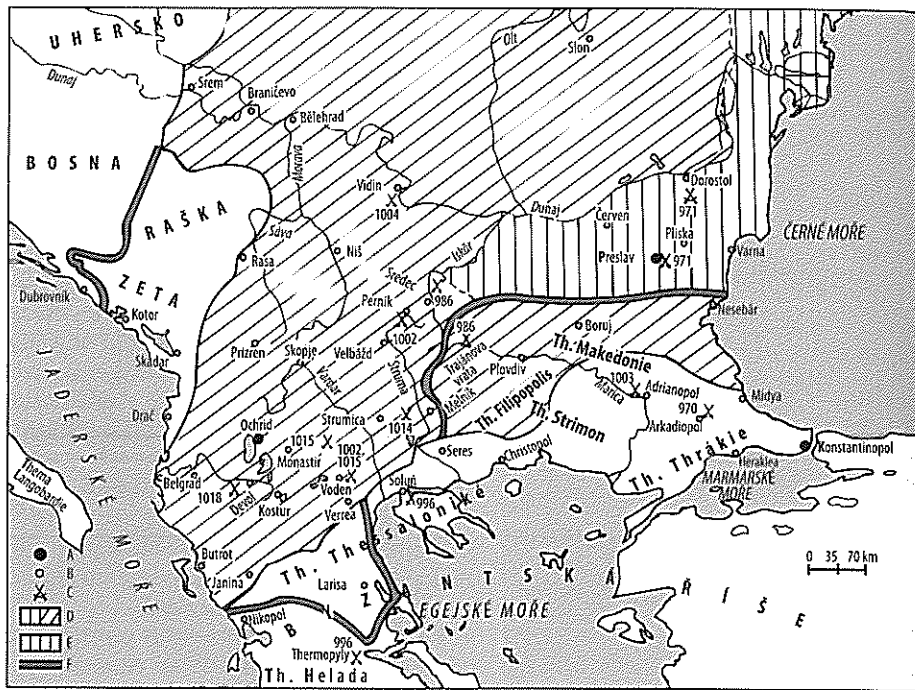
Byzanci, avšak o jednáních není nic bližšího známo. „Komitopulové“ každopádně neuznávali byzantskou moc a jejich území, ležící na západ od řeky Iskár, bylo skutečně mimo dosah moci Cařihradu. Soustavnými boji proti byzantským posádkám se jim podařilo postupně poněkud rozšířit území jednak směrem na východ, jednak do jižní Makedonie. Nejstarší bratr David vládl v jižních oblastech, kde měl bránit území ve směru od Soluně a z Thesálie. Mojžíš se usadil v povodí Strumice, přičemž v bojích s byzantskou mocí se snažil rozšířit své državy směrem k Seresu a Egejskému moři, Áron učinil centrem svého území Sredec a nejmladší bratr Samuel sídlil zřejmě ve Vidinu při Dunaji. Politické centrum „komitopulského“ státu se však postupně přesouvalo dále na západ a nakonec se jím stal Ochrid.

Konkrétnější vědomosti o politických událostech v Bulharsku se objevují teprve v souvislosti se smrtí císaře Jana Cimiska v roce 976 a nástupem Basileia II. (976–1025), který, jak víme, byl teoreticky císařem již od roku 963. V sou-

vislosti se změnou na trůně se totiž podařilo Borisovi II. a Romanovi utéci z Cařihradu a dostat se na bulharské území pod vládou „komitopolů“. Z nich v té době zřejmě žil již jen Samuel (David padl v boji s kočovnými Valachy, Mojžíš zahynul při obléhání Seresu a Áron, který se údajně pokusil zmocnit se vlády, byl Samuelem usmrcen, i když někteří historici kladou tuto událost do pozdější doby). Boris byl na hranicích jeho území podle byzantských kronik omylem zabit bulharskou stráží, která jej nepoznala, zatímco Roman byl odveden do Vidinu a prohlášen carem. Vláda Romana I. (976–997) byla však čistě formální. Z biologických důvodů nebyl Roman schopen zajistit pokračování dynastie, což v dobovém myšlení znamenalo jeho degradaci. Zdá se, že Roman ponechal skutečnou moc zcela v rukou svého vojevůdce Samuela a sám se věnoval podpoře církve a klášterů. Jmenovitě nechal vybudovat klášter „Svatý Georgi Barzi“ na Virginu brdu nedaleko Skopje, který se stal bulharským carským klášterem.

Cílem Samuelova úsilí bylo získat zpět ztracená bulharská území, což bylo možné dosáhnout jedině válkou proti Byzanci. Boje, které vedl především v Épiru a v severní Thesálii v okolí Larisy, trvaly celkem pět let – od roku 977 do roku 983. Císař Basileios II., který mezitím potlačil domácí opozici a upevnil moc na východě, se proto rozhodl Bulharsko definitivně zničit. Tažení zahájil směrem na Adrianopoli a Plovdiv, kde zanechal posádky. Poté byzantské

Úpadek Bulharska v druhé půli 10. století a ztráta samostatnosti (A hlavní města; B jiná důležitá města; C důležité bitvy s datem; D Bulharsko za vlády Petra I.; E území ztracená ve prospěch Byzance a Rusů v sedmdesátých letech 9. století; F největší rozsah moci cara Samuela na konci 10. století)

vojsko obklíčilo Sredec, avšak obléhání nevedlo k cíli. Mezitím Samuel přitáhl městu na pomoc, a tak byl císař přinucen k ústupu zpět ke Plovdivu, avšak 17. srpna 986 v horském údolí říčky Javorice (mezi Trajanovými vraty a Vretenem) jej Samuel se svým vojskem zaskočil a úplně porazil. Do bulharských rukou padlo i císařské vozatajstvo s pokladem a sám Basileios II. se musel spásit útekem. Po tomto vítězství Bulhaři pokračovali v boji a v letech 987–989 dokonce obsadili pobřeží Jaderského moře s Dračí. Odtud pak Samuel pokračoval v dalších výbojích směrem na sever, proti srbským knížatům, která byla donucena uznat bulharskou svrchovanost, ale bylo jim ponecháno jejich území. Zetskému knížeti Vladimírovi dal Samuel dokonce za manželku svou dceru Theodoru.

Po krátké přestávce, způsobené vnitřními nepokoji v Byzanci, došlo v letech 991–995 k novým bojům. I když o přesném sledu událostí se vedou mezi historiky spory, neboť údaje v jednotlivých kronikách se liší, téměř s určitostí se dá říci, že v roce 991 byl byzantským vojskem zajat a znovu odveden do Cařihradu car Roman, který zde roku 997 zemřel. Jeho nástupcem se nyní i formálně stal Samuel (997–1014), který tak založil novou carskou dynastii, nazývanou „nikolvskou“ (po jeho otci, kométovi Nikolovi).

Za Samuela se bulharský stát znovu dostal – byť již jen na velmi krátkou dobu – do postavení velmoci, neboť se mu podařilo vybudovat říši, která se svou rozlohou téměř rovnala říši cara Symeona. Ovšem na rozdíl od časů Symeona a Petra byl nyní centrem Bulharska makedonský Ochrid, kde také sídlil patriarcha bulharské církve. Vnitřně však stát nebyl pevný, neboť bojaři získali příliš velkou moc. Samuelova říše se udržovala ve svém rozsahu jen za cenu neustálých válek s Byzancí, které stát vyčerpávaly. Byly vedeny se střídavým úspěchem a jen s krátkými přestávkami po celý zbytek Samuelova života. Těžké boje probíhaly zejména roku 1002, kdy se Byzantincům podařilo dobýt Vidin, roku 1004, kdy Basileios II. marně obléhal pevnost Pernik, kterou hájil bojar Krakra. Ještě na konci svého života se však Samuel dožil naprosté porážky svých armád, kterou utrpěl v rozhodující bitvě v pohoří Belasice v létě 1014. Sám Samuel se zachránil útekem do pevnosti Prilep, kde pak 6. října 1014 zemřel raněn mrtvicí. Podle starých kronik se tak stalo, když uviděl 14 000 zajatých Bulharů, které nechal byzantský císař oslepit a pak poslat domů. Vítězství při Belasici vyneslo Basileiovi II. titul „Bulharobijce“ (*Bulgaroktonos*), pod kterým vešel do dějin.

ZÁNİK PRVNÍHO BULHARSKÉHO STÁTU

Po Samuelově smrti se stal carem jeho syn Gabriel Radomír (Gavril Radomir; 1014–1015), který se snažil uzavřít s Byzancí mír. Císař však nabídku odmítl a zahájil naopak nový útok. Ještě v roce 1014 obsadil přes velký odpor Prilep a Štip a počátkem roku 1015 Voden (dnešní Edessa). Dlouholetá válka a rychlý byzantský postup přitom vyvolávala mezi bojary poraženeckou náladu a snahu ukončit válku za každou cenu. Toho využil bratranec Gabriela Radomíra a syn Samuelem popraveného Árona Ivan Vladislav, který v roce 1015 zavraždil cara na lovu a sám se prohlásil jeho nástupcem.

Ivan Vladislav (1015–1018) započal svou vládu tím, že nechal zavraždit vdovu po Gabrielu Radomírovi Irenu a oslepit jeho nejstaršího syna. Zavražděn byl i kníže srbské Zety Vladimír, kterého Ivan Vladislav vylákal do Ochridu. Car pak nabídl Byzancí opět mír, avšak Basileios II. dospěl k názoru, že Ivan Vladislav chce jen získat čas, a proto se rozhodl pokračovat v boji. Ten byl opět veden se střídavým úspěchem a Ivanu Vladislavovi dokonce svítila naděje na obrat, když se mu v roce 1017 podařilo získat za spojence Pečeněhy, kteří vpadli do Podunají, avšak byli poraženi od dorostolského стратега. Ačkoliv Ivanu Vladislavovi zůstala z rozsáhlé říše jen část Albánie a Makedonie, nevzdával se naděje a na jaře 1018 dokonce zaútočil na Drač. Při dobývání tohoto města ale padl.

Po smrti cara Ivana Vladislava se zbytek jeho říše rychle rozpadl. Carův syn Presjan sice chtěl pokračovat v boji, avšak jeho matka Marie i patriarcha Jan vyslali k císaři poselstvo se žádostí o mír a podrobili se mu. V poměrně krátké době bylo celé území obsazeno řeckým vojskem a připojeno k byzantské říši. První bulharský stát tak po více než 300 letech zmizel dočasně z mapy Evropy.